

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SANATÇILAR: SANAT YOLUYLA KİMLİĞİN
YENİDEN İNŞASI ve UYUM

Ali Kemal ÖZTÜRK

2501160790

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU ÇİTİPİTİOĞLU

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Ali Kemal ÖZTÜRK Numarası : 2501160790
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Siyasal) Anabilim Dalı Danışmanı : Prof. Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 22.07.2019 Saati : 16.00
Tez Başlığı : Türkiye'deki Suriyeli Sanatçılar: Sanat Yoluyla Kimliğin Yeniden İnşası ve Uyum

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU		KABUL
2- Dr. Öğr. Üyesi Bahadır KAYNAK		KABUL
3- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağatay ASLAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Hilal AKGÜL		
2- Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN		

ÖZ

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ SANATÇILAR: SANAT YOLUYLA KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI VE UYUM

Ali Kemal ÖZTÜRK

Bu çalışma, Türkiye’deki Suriyeli sanatçıların mevcut sanat ortamını, kimlik inşası süreçlerini ve uyum sürecinde sanatlarında gerçekleşen değişimi incelemektedir. Suriyeli sanatçılar, toplumun diğer üyeleri ile birlikte aynı yollardan ve aynı nedenlerden göç etmiş olsalar da, kültürün bir taşıyıcısı görevini üstlenerek, kültürel dönüşüm ve uyum için kilit bir görev üstlenmiştir. Çalışmada öncelikle, sanat, sanatçı ve toplumsal yapı arasındaki karşılıklı ilişki soyut bir temele oturtulmuştur. Sonrasında Suriyeli sanatçıların göç süreci ertesinde yeni bir yaşam inşa ederken bireysel ve sosyal kimliklerinin yeniden inşası değerlendirilmiştir. Son olarak ise kültürel kimlik ve uyum arasındaki ilişki merkeze alınarak Suriyeli sanatçıların göç sonrası yaşadıkları değişim ve sanatlarına yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik İnşası, Göç, Kültür, Sanat, Uyum, Mülteci Sanatçılar

ABSTRACT

SYRIAN REFUGEE ARTIST: REBUILDING OF THEIR IDENTITY THROUGH ART AND ADAPTATION

Ali Kemal ÖZTÜRK

This study examines the current context of Syrian artists in Turkey, their identity building process and changes on their art during the integration process. Syrian artist and other Syrian citizens have migrated using same channels and the reason behind the immigration was same for all. However, Syrian artist were the representative of their culture and they had the responsibility of cultural transformation and adaptation. In this study, relationship between art, artist and social structure have been clarified abstractively. Thereafter, rebuilding of individual and social identity of Syrian artists, which is rebuilding despite the social structure in Turkey and bias of Turkish community against Syrians, will be evaluated. The changes experienced by the Syrian artist after migration process and the effect of these changes on their arts have been examined based on the relations between cultural identity and adaptation.

Key Words: Identity Reconstruction, Migration, Culture, Art, Adaptation, Refugee Artist

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinden, yazım sürecinin sonlanmasına kadar bana destek veren ve değerli görüşleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Ayşegül K. Çıtıptıoğlu hocama en derin teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Akademik çalışma yapmam için her türlü güveni veren, zamanını ve rahatını benim için feda eden, çalışma süremde umutsuzluğa kapıldığım her an beni motive etmeye çaba gösteren ve her türlü desteğini benden esirgemeyen aileme ve sevgili arkadaşım Berivan Polat başta olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma sevgilerimi sunarım.

Sanata karşı bakış açımı değiştiren, bu süre içerisinde sanattan kopmamamı ve sanatın bütünleştirici gücünü en derinimde hissetmemi sağlayan başta Koray Tarhan ve Mahmut Fikirsindi hocama ve tüm İstanbulİmpro ekibine teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Son olarak, Tezimin parçası olan, Türkiye’de sanatları ile yaşamaya çalışan tüm Suriyeli sanatçılara sonsuz teşekkürler...

Ali Kemal ÖZTÜRK

İstanbul,2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	.viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	.ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE SANAT İLE KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI

1.1. Kimlik Kavramına Genel Bir Bakış.....	7
1.2. Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası ve Uyum.....	11
1.3. Sanatçı, Mülteci Sanatçı ve Kimlik.....	15
1.4. Göç ile Kimliğin Yeniden İnşasında Sanatçı ve Uyum Süreci.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SANATÇILAR

2.1. Suriye'den Türkiye'ye Göç: Suriyeli Mülteciler.....	25
2.2. Türkiye'deki Suriyeli Sanatçılar ve Faaliyetleri.....	30
2.2.1. Sanat Merkezleri.....	32
2.2.2. Suriyeli Sokak Sanatçıları ve Korolar.....	35
2.2.3. Sahne Sanatları.....	38
2.3. Suriyeli Sanatçılara Dair Güncel Durum.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI VE UYUM: SURİYELİ SANATÇILAR ÜZERİNE İNCELEME

3.1. Ait Olma İhtiyacı.....	51
3.2. Ön Yargı ve Ötekileştirme.....	54

3.3.Kültürlenme ve Uyum	59
SONUÇ	65
KAYNAKÇA	66

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler	38
Tablo 2: İllere Göre Suriyelilerin Dağılımı	39
Tablo 3: Türkiye'deki Suriyelilerin Meslek Gruplarına Göre Yüzdeler Kırılımı	40

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sanat Merkezler: Arthere İstanbul	38
Şekil 2: Sanat Merkezler: Depo İstanbul	40
Şekil 3: Suriyeli Sokak Sanatçıları.....	42

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	: Aynı Eser
AFAD	:Afet ve Acil Durum ve Yönetim Başkanlığı
BM	:Birleşmiş Milletler
Y.y.	:Yüzyıl

GİRİŞ

Sosyal ve politik açıdan, farklı mekanlar arasındaki toplumsal bir değişim olarak nitelendiren göç insanlık tarihi boyunca sahip olduğu dinamik yapısı nedeniyle toplumsal birçok değişime yol açmıştır. Göç kavramını sadece coğrafi bir değişim olarak ele almak yanlış bir değerlendirme olup, göçü sosyo-kültürel bir değişim olarak da düşünmek gerekmektedir.¹ Göç sosyal ve kültürel dönüşümlerin hem bir sonucu hem de bu dönüşümlerden beslenen ve bu dönüşümleri kaynak olarak alan bir olgudur. Göç, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin sonucunda ortaya çıktığı için bir sonuç, sosyal ve ekonomik dönüşümlere yol açtığı için de neden olarak çift kutuplu bir karaktere sahiptir.² Neden ve sonuç ilişkisine dayalı çift kutuplu karakter anlayışı, toplumun şekillenmesindeki göç etkisinde de görülmektedir. Dünya tarihinde, özellikle sanayileşme döneminden sonra sanayi ülkeleri kendi gelişmeleri ve büyümeleri için göçe ihtiyaç duymuşlardır. Göç yoluyla, büyüme hızı istenilen düzeyde devam ettirilmiş ve toplumdaki demografik denge oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu ülkeler gelişimlerini devam ettirmişlerdir. Fakat göçmenler hem bu ülkelerde toplumsal sınıfın alt kısmını oluşturarak vatandaşların bir üst yaşam biçimine geçmesine olanak tanımakta iken aynı zamanda gelişen ve üreten bu ülkelerin gelir dağılımında bir çeşit çatışmanın da parçası olmaktadır.³ Bu yönü ile de göç çift karakterli yapısını toplum içerisinde yansıtmaktadır.

Göç kavramını anlayıp değerlendirmek için önemli bir nokta ise göçmen ve mülteci arasındaki farklılığı bilmenin gerekliliğidir. Yasal bir şekilde, nedeni genellikle ekonomiye bağlı olarak herhangi bir bireyin bulunduğu ülkeyi terk ederek diğer ülkeye yasal izinler yoluyla giriş yapan ve o ülkede yaşayan birey göçmen olarak adlandırılırken, herhangi bir nedenden dolayı zulme uğrayacağı ya da ölebileceğinden korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu

1 Gülay, Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.28.

2 İçduygu, A., Sirkeci, İ., Aydıngün, İ., **Türkiye’de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketlerine Etkisi**, Ed. A. İçduygu, Türkiye’de İç Göç, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, s.38

3 Toksöz, age, s.29.

ülkenin korumasından yararlanamayan, ülkesine dönmek istemeyen kişiler mülteci olarak kabul edilmektedir.⁴

Yukarıda bahsedildiği iki dinamik terim merkeze alındığında, dış göçe sebep olan tetikleyici etmenler geçim sıkıntısı, daha iyi yaşam koşullarını elde etme arzusu ve yüksek ücret beklentisi gibi ekonomik nedenlerdir. Fakat diğer taraftan, kimlik kavramını baz alan etnik farklılıklarının neden olduğu ayrımcılık, ırkçılık, nüfus mübadeleleri gibi sosyal ve rejim değişikliği ve siyasal istikrarsızlık gibi siyasal etmenler insanları göç etmeye zorlamaktadır.

Göç kavramı günümüzde de uluslararası gündemin en önemli dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. İletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarını kolay bir şekilde görünür hale getirmektedir. Bu durum ise siyasi iktidarsızlık, baskıcı rejimler, etnik çatışmalar, insan hakları ihlali, ekonomik sıkıntılar ve bu olumsuz durumların doğurduğu bir çok ekonomik, sosyal ve siyasi etmeden kaçmak isteyen insanlar için gelişmiş ülkelere göç etme alternatifini bir çözüm olarak sunmaktadır. Yaşamakta olduğumuz küreselleşme çağında ise bu insanlar canlarını hiçe sayarak Batılı ülkelere yönelmektedirler.

Geçmiş dönemlerden itibaren gelen ve medyanın etkisi ile birlikte güçlenen göçmenlerin yoksulluğu getirdiği ve göçmen sayısının artması ile ücretlerin düşüp, işsizliğin artması ve doğum oranlarındaki artış ile demografik ve sosyal düzensizliğin ortaya çıkacağı algısı göç edilen toplumlardaki göçmenlere karşı olan tutumu şekillendirmektedir. Fakat göç kavramı iyice incelendiğinde hem göçmenlerin hem de göç edilen ülkelerdeki toplumların karşılıklı bir şekilde problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. Göçmenler sosyo-kültürel açıdan iki farklı ülke ve toplum arasında sıkışıp kalarak ayrımcılık, ırkçılık, toplumdan yabancılaşma ve ötekileştirme ile karşı karşıya kalırken, göç ettikleri ülkeler de ise bir takım sosyal, kültürel ve ekonomik durumları tetiklemektedirler.⁵ Fakat göçmenler için bu durum son dönemde gönüllü esaslı değil zorunlu şartlardan dolayı gerçekleştiği için kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu yorumu yapabilmemizin en temel nedeni ise, göç

4 Deniz Taşkın, "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, No:1, 2014, s.177-178

5 Ömer Osmanoğlu, "Türk Sineması'nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması ve Yabancılaşma", **Marmara İletişim Dergisi**, 2006, s. 79.

tarihi boyunca BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin açıklamalarına göre, savaş nedeniyle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan bireylerin sayısı en yüksek seviyeye ulaşmıştır.⁶ Mülteci olarak adlandırılan bu bireylerin çoğuna ise Türkiye ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'ye doğru olan Suriyeli Mülteci akımı ile birlikte, Türkiye'de 3 milyon 500 bini aşkın mülteci bulunmaktadır.⁷ Türkiye'nin sosyal, siyasal, ekonomik ve coğrafi konumu Türkiye'nin neden bu orana sahip olduğunu açıklamaktadır.

Göçün Türkiye'deki etkileri incelendiğinde de, göç olgusunun hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren bir olgu olduğu söylenebilir. Göç sürecinde farklı kültürler birbirleri ile karşılaşır, etkileşirler ve bireyler ortak bir yaşamı paylaşırlar. Uyum süreci farklı kültürlerin karşılaşması ve etkileşmesi ile bireylerin yeniden kimliklerini inşa ettikleri bir dilimi temsil eder. Bu noktada, kimliğin yeniden inşa süreci hem bireyin hali hazırdaki kimlik formunu, hem göç edilen ülkedeki kültür değerlerini yansıtmakta hem de göç edilen ülkenin kültürel değerlerinde kendini gösterebilmektedir. Bu yüzden zamana ve mekana göre değişebilme özelliğine sahip olan kimlik, göç edilen toplumun kültürel değerlerini tanıyıp onu içselleştirerek kendini toplum içerisinde tekrardan inşa edilmektedir.

Göçmenlerin kimlik inşası sürecinde, diğer kültürleri tanımada ve topluma entegre olmasındaki en büyük engel dil problemdir. Bireysel açıdan bakıldığında, dil, herhangi bir birey için dil hayatın her alanında var olan ve her anını yansıttığı bir kültürel olgudur. Birey duygu ve düşüncesini dil ile geliştirir ve toplumla olan iletişimini dil ile kazandığı için toplumsallığını dil ile elde eder. Bir anlamda dil, toplumsal yaşamdan yola çıkarak bir toplumda yaşayan insanların kültürünün temelini oluşturur.⁸

Sanatçı ise göç edilen toplumlarda göçmen ve göç edilen toplum arasında köprü görevi görmektedir. Sanatçının bu görevi yerine getirmesindeki temel iletişim aracı ise sanattır. Bu yüzden sanat, anlamları farklı mekanlara taşıdığından dolayı dile benzetilebilir. Herhangi bir sanatçı için sanatına katkı sağlayacak görsel

⁶ Taşkın Deniz, **a.g.e.**, s. 179.

⁷ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2018 Göç Raporu, 2018

⁸ Medine Sivri, "Göç ve Sürgün Olgusunun Kültür Aktarımında ve Kültürlerarası/Karşılaştırmalı Edebiyatta Yeri ve Önemi", **Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri**, y.y., s.102.

malzemeler ve bu malzemeler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkardığı atmosfer, kelimelerin edebiyattaki yeri ile benzer olarak düşünülebilir.⁹ Dolayısıyla, sanatı bir iletişim aracı olarak görmek mümkündür. Bu iletişim sürecinde, sanatçı gördüğünü ve yaşadığını göç edilen topluma yansıtır. Yani göç dönemlerinde, sanatın dili de etkilenmekte ve göç edilen toplumla etkileşim sonucunda tekrardan şekillenmekte ve iki toplum arasında da aracı görevi görmektedir.

Sanatın dilini göç edilen topluma taşıyan ve o topluma aktaran kişi sanatçıdır. Sanatçı eğitim yoluyla, toplum içerisinde var olan yeteneğini geliştirerek, toplumun bir parçası haline gelmekte ve göç dönemlerinde toplumun eğitici rolünü üstlenmektedir.¹⁰ Bu noktada, sanatçı ve toplum arasında karşılıklı ve sıkı sıkıya bir ilişki vardır. Göç sonrası sanatçının, farklı kültürlerle ilişki içerisinde olması ve farklı toplumlarda yaşamaya başlaması, sanatçının estetik zevkinin, sanata bakış açısının ve kişilik yapısının, dolayısıyla kimliğinin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Diğer bir taraftan ise, göç edilen toplumdaki kültürel değerleri sanat yoluyla göç ettikleri topluma taşıyarak, kültürel uyumu desteklemeye ve iki kültür arasındaki farklılıkları ve bu farklılıklardan ortaya çıkan sorunları çözmeye yine sanat yoluyla katkı sunmaya çalışmaktadırlar. Suriye savaşından sonra Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli sanatçılar da iki toplum arasındaki benzerlikleri görmeye ve aynı zamanda farklılıkların uyum sürecindeki yerini sanat yoluyla bir ayırım değil bir zenginlik olarak göstermeye yönelik çabaların bir parçası olmuşlardır.

Bu çalışmada, Suriyeli sanatçıların Türk toplumunda kendilerini nerede konumlandıkları ve icra ettikleri sanatları yoluyla kimliklerin nasıl inşa ettikleri ve toplumla olan ilişkilerini nasıl şekillendirdikleri incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Tezin amacı doğrultusunda, kimlik, kültürel kimlik, kimlik inşası, kültürlenme, toplum ve sanatçı arasındaki etkileşim kavramların teorik açıdan incelenmesi ve bu kavramlar arasındaki doğrudan ve dolaylı bir şekilde varolan ilişkinin incelenmesi birinci bölümün temel konusudur. Bu bağlamda, tarihsel açıdan da dünyadan örnekler verilerek sanat, sanatçı ve toplum arasındaki bağ somut bir temele oturulmuştur. Bu bölümün temel amacı ise, göç ile kimlik arasındaki ilişkiyi

9 Sasan Bahari Rad, **Göç İmgeleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s.4.

10 A.e., s.5.

tartışmak, kimlik inşasında toplum ve birey arasındaki ilişkinin öneminin anlaşılmasını sağlamak ve göç sonrasında değişen yaşamın sanatçı ve yeni kurduğu yaşam üzerindeki etkisini anlamaktır. Bu bölümün örnekleri genellikle göç sonrasında kültürel uyumun ve sanatçının yeni mekânındaki kimlik inşasının yaşandığı sanatçılar ve toplumlar üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu araştırmanın ana aktörü olan Suriyeli sanatçıların Türkiye'ye yapmış oldukları göç ve göç sonrası inşa ettikleri veya katılım gösterdikleri sanat ve kültür mekânları, beklentileri, tercihleri ve sosyo kültürel faaliyetleri ikinci bölümün ana temasını oluşturmaktadır. Suriyeli sanatçılar üzerinden kimlik inşasının incelendiği bölüm ise üçüncü bölümdür. Bu bölümde kimlik inşası sürecinde kültürel kimliği ve uyumu merkeze alarak sanatın süreçteki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yüzden, göç sonrasında var olan göçmen psikolojisi açısından bir yere ait olma duygusu, oluşan önyargılar, ötekileştirme, kültürlenme ve uyum kavramları üzerinden Suriyeli sanatçıların kimlik oluşumu sürecinde davranışlarını, tutumlarını ve sanatlarını etkileyen unsurlar örnekler ile açıklanarak Suriyeli sanatçıların değişen sanata bakış açısı ile birlikte Türk toplumunda kendilerini nerede ve nasıl konumlandıkları incelenmiştir.

İkinci üçüncü bölümde ilgili başlıklar ve temelde Suriyeli sanatçılar üzerine olan kaynakların sınırlı olması, hatta akademik alanda doğrudan hiç bir kaynağın olmaması, çalışmanın yöntemini şekillendirmişti ve bu çalışma için medya taraması yapılması ve söylem analizine başvurulmasına neden olmuştur. Yapılan tarama ile ulaşılan haberler, röportajlar kullanılan dil, değinilen başlıklar, tartışmalar ve tepkiler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gazeteler dışında, haber portalları da taramaya dâhil edilmiştir.

Çalışmada, göç, sanat, kimlik ve uyum ilişkisi Suriyeli sanatçılar ve ilgili diğer sanatçılar ile de görüşme yaparak açıklanmaya ve tartışılmaya çalışılmıştır. Süreçte ilk olarak, çalışmanın başlandığı tarihten bu yana geçen iki sene boyunca Suriyeli Sanatçıların aktif olarak yer aldığı sanat merkezleri ve galeriler ziyaret edilmiştir. Ayrıca Suriyeli Sokak sanatçılarının yer aldığı İstiklal Caddesi gibi İstanbul'un işlek sokaklarında gözlem yapılmıştır.

Gözlem sürecinde 2019 Nisan ayından itibaren ise Suriyeli sanatçılar ile etkileşime giren Türk sanatseverler ve Suriyeli sanatçılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve uyum sürecinde yer alan her bir bileşenin birbirleriyle ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu süreçte gözlem noktasında bir zorluk yaşanmamış fakat iletişim kurulmaya çalışılan birçok Suriyeli sanatçı, Suriye iç savaşı ve Suriye'den Türkiye'ye yapılan göç hikâyeleri hakkındaki sorulara çoğunlukla sessiz kalmışlardır. Sanatçıların, sadece öz geçmişlerinin veya geçmişteki anılarının konuşulduğu ve analiz edildiği bir araştırma konusu olmak istemediği gözlenmiştir. Bu zorluğa rağmen sahada gerçekleşen görüşmeler ve gözlemler medyadan toplanan bilgilerle örtüşen nitelikte olmuştur.

Suriyeli sanatçıların Türkiye'de yapmış oldukları tercihlerinde icra ettikleri sanatlarının etkisi ve Türk toplumu içerisinde varlığını sürdürebilmek için inşa ettikleri yapılar üzerinden verilen örnekler ile adaptasyon sürecinde kullandıkları araçlar açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE SANAT İLE KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI

1.1. Kimlik Kavramına Genel Bir Bakış

Kimlik kavramının önem kazanması ve sosyal bilimler içerisinde psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropoloji gibi birçok bilim dalı tarafından tartışılmaya başlanması 20. yüzyıla denk gelmektedir. Kavramın farklı disiplinler tarafından irdeleniyor olması, kavramın karmaşık bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. 20. yy.'dan itibaren göç gibi nüfus hareketlerinin çok olmasından dolayı homojen toplum yapıları bozulmaya başlamış ve farklı kültürler bir arada yaşamak zorunda kalmıştır.¹¹ Bu durum ise kimlik tartışmalarının ortaya çıkmasını etkilemiştir. Topumlarda modern düşünce yapısının gelişmeye başlaması ve kentleşmenin artışı ile birlikte özellikle göçlerle ortaya çıkan farklılıkların “ben” ve “öteki” ayrışmasını oluşturması kimlik kavramının önemini arttırmıştır.¹²

Günümüzde toplumsal kimlikler yerini birey merkezli kimliklere bırakmaktadır. Bunun en temel nedeni ise özellikle 20.yy.'ın ikinci yarısında etkin olan postmodern söylemlerdir. Çünkü bu söylemler modernizmin tek tipçi anlayışını eleştirmekte ve farklılıkları ön plana çıkartmaktadır.¹³ Aynı zamanda kimliğin inşa sürecini etkileyen faktörler farklılaşmakta ve önem kazanmaktadır.

Kavram olarak incelendiğinde, birçok sosyal bilim içerisindeki farklı disiplinler tarafından ele alındığından dolayı kimlik kavramının birden çok tanımı bulunmaktadır. Genel olarak kimlik, bireyin kendine nasıl baktığı ve kendini nasıl ifade ettiği ile kişinin dışarıdan nasıl gözüktüğü ve nasıl tanımlandığını ifade etmektedir.¹⁴ Diğer bir ifade ile, kimlik bir birey veya grubun hem kendisini

11 Alparslan Uçar, “Çağdaş Sanatta Kimlik Açılımı ve Yeni Önermeler”, **Ege Eğitim Dergisi**, 2014, sy. 416.

12 Sefa Şimşek, “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, **İdealkent**, 2013, sy. 36.

13 Sevgi Özgüngör, “Postmodern Değerler, Kimlik Oluşumu ve Yaşam Doyumu”, **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 2009, sy. 34.

14 Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, **Kaygı**, 2013, sy. 227.

tanımlaması ve diğer birey veya gruplar tarafından kendisini konumlandırması ile ilişkili bir kavramdır.¹⁵

Kimlik, bir bireyin toplumsal, psikolojik ve politik açıdan tanımlanma sürecidir. Bireysel ve toplumsal olarak iki ayrı aşamada incelenebilir. Bireysel kimlik dediğimiz olgu insan olmak ile başlar, yani psikolojik açıdan bireyin tanımlanması anlamına gelmektedir. Konuyu ele alan bir makale Freud'a göre, insanın ruhsal yapısının iç çekirdeğini, sürekliliğe dayalı, değiştirilemeyen, öznel, içsel, yaratıcı, bilinmeyen, ancak dış dünyadan etkilenen parçası oluşturduğunu bize hatırlatmaktadır.¹⁶ Bireyin kimlik açısından yaşamış olduğu bu ilk adımın tamamlayıcısı ise sosyal kimliktir.

Birey, sosyal, psikolojik ve ekonomik açıdan kimliklerinin görünüşleriyle hareket eden sosyal bir varlıktır. Birey yaşamını devam ettirmek için çeşitli aktivitelerde bulunmakta ve bu aktiviteler sonucu sosyal ilişkiler kurmaktadır.¹⁷ Bu sosyal ilişkiler kurulurken ise cinsiyet, dil, din, memleket, kültür ve alışkanlıklar gibi birçok etmen belirleyici rol oynamaktadır. Dolayısıyla kimliğin şekillenmesinde çevresel faktörlerin ve toplumsal yapının etkisinin olmasından dolayı, bireyin çevresi çeşitlendikçe ve farklılaştıkça bireyin kimliği de değişmekte ve farklılaşmaktadır.¹⁸ Göç gibi nüfus hareketlerinde de birçok kültür karşı karşıya geldiği için, bireylerin kimliklerinin şekillenmesi ve yeniden inşası söz konusu olmaktadır.

Bireysel kimliğin yanı sıra, sosyal gruplar ile ilişki içerisinde bulunan bireyin davranışları, konuşma tarzı, hatta kıyafetleri diğer bireylerde daha önceden deneyimlenmiş ve gözlemlenmiş bir imaj oluşturur. Sosyalleşme ve bu süreç sonucunda dâhil olunan sosyal gruplar kimlik oluşumunda önemli noktalardır. Çünkü bireye deneyim kazandırmaktadırlar. Bu deneyimler ile birlikte, dâhil olunan sosyal gruplar içerisindeki etkileşim sonucunda bireyler belirli özellikler kazanabilmektedirler. Bireysel kimlik, benlik kavramını ve bireyin kendisini nasıl

¹⁵ Özgüngör, **a.g.e.**, sy. 33.

¹⁶ Altül Papila, Kimliğin Anlatım Aracı Olarak Sanat, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, s. 176.

¹⁷ Behçet Kaldık, **Göç Mekanlarındaki Gençlerin Kimlik İnşası: Sultangazi Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.30.

¹⁸ Yakup Şahin, "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 2013, sy. 45.

tanımladığını ön planda tutarken, sosyal kimlik ise, herhangi bir sosyal gruba üyeliği ve grup içi ve dışı etkileşime bağlı olarak, birliktelik, bizlik ve ait olma kavramlarını içinde barındırmaktadır.

Sosyal kimliğin oluşma evresinde, kişinin bireysel kimliği etkilenmekte ve değişmektedir. Çünkü dâhil olunan gruba duyulan aitlik ve beraberlik duyguları ile birlikte bireysel kimlikte de değişimler yaşanmaktadır. Bireyler kendi başlarına hareket etmek yerine belirli bir gruba dâhil olmayı tercih etmektedirler. Bu süreç ile birlikte bireyler, dâhil oldukları grup ile kendilerini özdeşleştirmekte ve ona göre kendilerini tanımlamaktadırlar. Bu “bizlik” hali sosyal kimliğin oluşmasını etkilemektedir. Bu bağlamda sosyal kimlik bir süreç olarak kabul edilebilir. Çünkü sosyal kimlik, bireylerin grup içi, grup dışı ve gruplar arası kurmuş oldukları ilişkiler sonucunda değişebilmektedir. Yani sosyal kimlik hiçbir zaman tam şeklini almamaktadır. Diğer bir ifade ile, sosyal kimlik, bireyin, diğer bireyler ile kurmuş oldukları ilişkiler sonucunda ortaya çıkan sosyal statüsünü ve bireyin bu statüye göre sergilediği davranışları içermektedir.

Sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi ise kolektif kimliktir. Kolektif kimlik, belirli bir alanda belirli bir kültürel topluluk tarafından taşınan sınırlandırılabilir veya etnik, ulusal ve dinsel kimlikler olarak genişletilebilir niteliktedir.¹⁹

Gerek bireysel gerek sosyal kimlikler göç ve nüfus hareketlerinden etkilenirler. Günümüzde küreselleşme ile birlikte bireyler arasındaki iletişim ve ulus devletler arasındaki dolaşım artmış ve kolaylaşmıştır. Küreselleşmenin beraberinde gelen teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim kolaylığı, bireyin kurduğu ilişkiler sonucunda farklı kimlik alanları oluşturmasını kolaylaştırmaktadır. Bireysel kimlikte olduğu gibi, göç gibi nüfus hareketlerinde, bireyin sosyal ve kolektif kimliğide değişmekte ve yeniden şekillenmektedir. Küresel dünyada farklı nedenler ile göç eden bireyler göçün “bireye ve kültürel değere kazandırdığı akışkanlıkla birlikte” köken ülkeyle bağını hem fiziksel hemde kültürel olarak koparmadan köken ve ikamet edilen ülkeler arasında gidip gelmektedir.²⁰ Bu bireylerin kimlik inşaları farklı

19 Pınar Yazgan, “Hareketlilikte Kimlik İnşasına Yönelik Analitik Bir Çerçeve”, **Göç Dergisi**, 2016, s.285.

20 A.e., s.287.

bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu bireyler iki farklı topluluk arasında kurmuş oldukları ilişkiler ile birlikte kendi kültürlerini taşır ve dönüştürür. Fakat göç ettiği toplumda kurmuş olduğu ilişkiler, tercihleri ve yönelimleri göç eden bireyin aidiyet bağına göre şekillenmektedir. Aidiyet bağı göç eden bireyi, göç ettiği ülkede kendini nereye konumlandığı ve göç edilen toplum ile kurduğu sosyal iletişim ile ilişkilendirilebilir. Aidiyet bağı, yani bir yere ait olma hissi, bireyleri bir arada kalmışlıktan kurtarmakta ve bireylerin dinsel, dilsel ve kültürel pratiklerini uygulayabilecekleri sosyal ve kültürel mekanların oluşumunu kolaylaştırmaktadır. Göçmen bireyler, bu oluşan sosyal ve kültürel mekan içerisinde kurmuş oldukları ilişkiler ve etkileşimler sonucunda kendi kimliklerini inşa eder ve yeniden üretirler. Dolayısıyla, kimlik inşası sürecinde toplum ve birey arasındaki ilişkinin ve kurulan bu ilişki sonucunda, göç eden bireyin toplum içerisinde kendine yer edinmesinin önemli bir etmen olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak bireyler, karmaşık bir yapı halinde olan sosyal çevreye karşın, diğer bireyler ve grupları farklı gruplara ayırarak bu karmaşık yapı içerisinde kendilerine yer etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum kimlik inşasına katkı sağlamaktadır. Çünkü gruplar arasındaki farklar bireyler tarafından belirginleşmekte ve dâhil olunan gruplara duyulan aidiyet duygusu ve gruptaki diğer bireyler ile gerçekleşen bütünleşme bireyleri bir arada tutan sosyal bir bağ oluşturmaktadır.²¹ Her bir sosyal grupta olduğu gibi, grup üyesi olan bireyler ön plana çıkarken, farklı gruplara ait olan bireyler ise dışarıda bırakılmakta ve ötekileştirilmektedir. Yani kimlikler, kendileri için bir “öteki” oluşturarak inşa edilmektedir.²²

Bu süreç göç ve bir alt ayırım olarak zorunlu göçün bireye ve topluma etkisi ile birlikte değerlendirildiğinde, süreci gözlemleyen, sanatına yansıtan ve ortaya koyduğu eserlerle hem kendi hem de içinde yaşadığı topluma etki eden sanatçıların varlığı tartışılması gereken bir başlık olarak ortaya çıkmaktadır. Sanat hem üretim sürecinde hem de sonrasında bireysel kimlikleri ve ilişkili olarak sosyal kimliklerin yansımalarını içermekte ve aynı zamanda her birinin inşasını da etkilemektedir. Bu süreçte bir alt ayırım olarak kültürel kimlik kavramı göç ve uyum başlığı ile olan ilişkisiyle öne çıkmaktadır.

21 Kaldık, a.g.e., s.36.

22 Şimşek, a.g.e., s. 37.

1.2. Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası ve Uyum

Sosyalleşme süreci içerisinde, birey ve toplum arasındaki ilişki incelendiğinde bu çalışmanın çerçevesinde kimliğin kültürel boyutu ön plana çıkmaktadır. Çünkü hem bireysel hemde sosyal/kolektif kimlik içerisinde kültürün özelliklerini barındırmaktadır. Kültür genel bir ifade ile dil, din, sosyal kurallar, gelenekler, sanat ve mimari ile birlikte herhangi bir toplum içerisinde var olan bireyin sahip olduğu tutumları, değerleri ve becerileri kapsamaktadır.²³ Kültür bireyin sahip olduğu bilgi inanç ve davranışların bütünü olarak kabul edildiğinden dolayı, sosyalleşme sürecinde kimlikte gerçekleşen değişim, bireyin kültür öğelerinde de görülmektedir.

Bir bireyin sahip olduğu kültürel kimliği ise yaşam içerisinde elde ettiği kazanımlar ve deneyimler ile ilgilidir. Kültürel kimlik ise, bireyin doğumundan itibaren yaşadığı toplum içerisinde edindiği kültürel değer ve normların bütünüdür. Genel bir ifade ile birlikte, kültürel kimlik “ortak değerlerden, ahlak anlayışından, örf-adetlerden, edebiyat ve musikiden, topluma has geleneksel sanatlardan, konuşulan dilden, ulusal sembollerden, belirleyici ve farklılaştırıcı mimarilerden, dini inanışın toplumda kendini bulan şeklinden, mutfaktan, günlerin topluma göre ifade ettiği anlamdan, hissedilen duyguların paylaşılması ile ortaya çıkan bir olgudur”.²⁴ Dolayısıyla kültürel kimlik kolektif kimliğin bir başka ifadesi olarak ortak kültürel değerlere sahip bireylerin kimliğidir.

Kültürel kimlik, birey temelli bir kimlik olmamakla beraber bireylerin kurmuş oldukları sosyal bağlar ve ilişkiler sonucunda yaşanan toplum içerisinde inşa edilmektedir. Bu inşa sürecinde ise tarih, dil, din, ortak acılar ve sevinçler kültürel kimliği şekillendirmekte ve geliştirmektedir.²⁵ Dolayısıyla, kültürel kimlik, bireylerin ve toplulukların birbirleri ile etkileşimi sonucunda değişebilmektedir. Fakat kültürel kimliğin dirençli yapısına rağmen, kültürel karşılaşmalar sonucunda bütün olarak bir değişim gerçekleşmese de, değişimi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu

23 Meral Gezici Yalçın, **Göç Psikolojisi**, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2017, s.71.

24 Tuğçe Poyraz Tacooğlu, Gülay Arıkan, Adem Sağır, “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, **Turkish Studies**, 2012, s.1947.

25 A.e., s. 1948.

yüzden kültürel kimlik göç sürecinde göçmenlerin göç ettikleri toplumlarda karşılaştıkları yeni sosyal ortamlarda belirleyici bir etkiye ve öneme sahiptir.

Göçmenlerin yaşamış oldukları sosyolojik değişimler kültürel farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kültürel farklılıklar, göçmen toplulukların, ev sahibi toplumun sahip olduğu kültürel değerlere uyum sağlaması ile birlikte ortadan kalkmaktadır. Bu uyum süresi içerisinde ise bireyin kültürel kimliği yeniden şekillenmektedir. Çünkü göç sonrasında bireyler kültürel olarak farklı insan grupları ile temas kurmakta ve iki toplum arasında bir kültürlenme süreci başlamaktadır. Dolayısıyla hem göçmen topluluk hem de göç edilen toplumun kültürel yapısında değişiklikler gözlemlenebilmektedir.

Kısaca, göç ettikleri toplumların kültürel öğelerinin taşıyıcısı olan göçmen bireylerde de göç ettikleri toplumlarda kurmuş oldukları ilişkiler ve karşılaştıkları yeni kültür ile etkileşimi sonucunda kültürel kimliğin yeniden inşası söz konusudur. Göçmen bireylerin kültürel kimliklerinin inşasında iki önemli süreç kültürlenme ve toplumsal ve kültürel uyumdur.

Bu noktada uyum süreci, göç ve kültür ilişkisinde merkezi bir yer tutar. Göç kavramı sosyo-kültürel bir değişim aracı olarak, uyum içerisinde tamamlanan süreçlerin bütünü olarak ele alınabilir. Bu yüzden göç süreci içerisinde uyum önemli bir olgudur. Çünkü süreçler uyum içerisinde sonuçlanmadığı zaman, göçün işlevini tamamladığını söylemek mümkün değildir. Öyle ki, göç edilen toplum ile uyum gerçekleşmediğinde göç eylemi tamamlanmamış olacak, aksine göç eden birey veya gruplar tekrardan yer değiştirme eylemine eğilim göstereceklerdir.²⁶ Çünkü göç ile beraber gelen çevresel değişim bireylerin ve grupların uyum sürecinde olumsuz etkiler ortaya çıkartabilmektedir. Örneğin, Suriyelilere karşı Türkiye’de sıklıkla kullanılan misafirlik kavramı toplumsal uyum açısından önemli bir kavramdır. Bu kavram olumlu bir şekilde ele alındığında, Suriyeli bireylere kendi ülkelerinde yaşadıkları durumlar açısından empati ile bakıldığını ifade ederken, olumsuz açıdan bakıldığında Suriyeli bireylerin haklarının ev sahibinin inisiyatifinde olduğu anlamını içermektedir. Misafirperverlik hem bir kabullenme içermekte ama aynı zamanda bir ötekilik ve geçicilik ilişkisi kurmaktadır. Bu tarz bir söylemin olumsuz etkisi ile birlikte, bireyler arasındaki ilişkilerde davranışsal değişimler Suriyelilerin

benlik saygısı ve yaşam doyumu üzerinde olumsuz etkiler ve karşılıklı ön yargılar gözlemlenebilmektedir. Bu noktada toplumsal uyumun gerçekleşmesi ve sürdürülebilmesi başlığı daha da önem kazanmaktadır.

Bireyin uyum sürecindeki ilk etap kültürlenme süreci olacaktır. Kültürlenme süreci, bireyin kültürel değerlerini taşıdığı kültürel gruptan, başka bir kültürel topluluğa girmesi ile birlikte yaşadığı süreçtir.²⁷ Bir başka ifade ile, bireyin yeni girdiği kültürel topluluğu anlama ve tanıma sürecidir. Kültürlenme sürecinde, göçmen birey ya kendi kültürünü devam ettirerek veya tamamen bırakarak yeni karşılaştığı toplum içerisinde var olan kültürü benimsemeye ya da göç edilen toplum içerisindeki gruplar ile etkileşime girmekten kaçınarak, kendisi ile aynı kültürel değerlere sahip bireylere yakınlaşmaya yönelik davranışlar içerisine girmektedir. Bu bağlamda, bireyin kültürel kimliği iki farklı açıdan ele alınabilir. Kültürel kimlik bireyin farklı kültürler ile karşılaşması sonucunda değişen yeniden inşa edilen, tamamlanamayan bir olgu olarak kabul edilebilirken, ortak tarih ve ortak yaşamışlıklar ele alındığında değişime karşı dirençli bir yapıda olduğu söylenebilir.²⁸ Fakat, kültürlenme süreci içerisinde, iki farklı kültürün kesişmesi kaçınılmaz olması bireyin kültürel kimliğinin yeniden şekillenmesi olasıdır.

Geçmişte sahip olduğu kültürel değerleri yanında taşıyarak göç eden birey farklı bir kültür ile etkileşim içerisine girerek, kültürel uyum sorunları (kültür şoku) yaşamaktadır.²⁹ Çünkü göç sonucunda birey farklı dil, din, gelenek ve kültüre sahip bireyler ile birlikte yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada, karşılaştıkları bu yeni kültürü tanıma yoluna giderek kültürel kimliklerini yeniden inşa etmeye başlamaktadırlar.

İki farklı kültürün karşılaşması sonucunda bireyin kimliğinde meydana gelen kültürel değişimler, yeniden inşa sürecinde, bireyde benlik saygısı, kültürel kimlik şoku, yabancılaşma ve kültür şoku gibi probleme yol açabilmektedir. Bu

²⁶ Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.73.

²⁷ Göksel Göker, **Göç, Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası Etkileşim Açısından İsveçli Türkler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2013, s.62.

²⁸ Gezici Yalçın, **age**, s.76.

problemlerin giderilmesi ise kültürel uyum ile gerçekleşmektedir. Kültürlenme süreci ilerledikçe ve birey göç ettiği toplumdaki kültürel değerleri daha fazla tanıdığına ait olma duygusu gelişmekte ve yeni toplum içerisinde dilsel ve sosyal anlamda daha aktif hale gelerek kültürel uyumu sağlayabilmektedir. Fakat göç edilen toplumdaki kültürel değerler bireyin taşımış olduğu kültüre kıyasla ne kadar farklı ise kültürel uyumun gerçekleşmesi o kadar zordur.³⁰ Çünkü göç eden insanlar, oluşturulmuş olan kültürel kimlikleri olan ve çeşitli kültürel geçmişlerden gelmektedirler. Göç sürecinde ve sonrasında ise göç ettikleri toplumda var olan çeşitli faktörlerden etkilenmekte ve sonucunda kültürel bir değişime uğramaktadırlar. Bu yüzden, iki kültür arasındaki farklılığın boyutu bireyin göç etmiş olduğu topluma uyumu ve kültürel uyumunu etkilemektedir.

Kültürlenme yolu ile başlayan bu toplumsal uyum sürecinin başarılı bir sonuç elde etmesi sosyal ve kültürel uyumun sağlanması ile bağlantılıdır. Uyum sürecinde göçmen birey, göç ettiği topluma ve karşılaştığı kültüre, kendi sahip olduğu değerlerden kopmadan uyum sağlamaya çalışmalı iken, diğer taraftan bireyin göç ettiği toplumdaki kişilerin ve kurumların entegrasyonun gerçekleşmesi için gerekli koşulları sağlaması gerekmektedir.³¹ Eğer uyum süreci desteklenmezse, göç süreci toplumda sosyo-kültürel bir kopukluk ile marjinalleşme ve ayrışma gözlemlenecektir.

Sosyo-kültürel uyum süreci tek bir tarafın sorumluluğunda değildir. Hem göç eden birey hem de göç edilen ülkedeki bireyler, topluluklar, devlet kurumları bu süreçten sorumlu olmaktadır. Bu karşılıklı ilişki kültürel kimlik uyumu kolaylaştırmakta ve daha sağlıklı ve güçlü topluluklar oluşturarak toplumsal kabul ve uyumu beraberinde getirmektedir.³²

Bireylerin kültürel kimlik inşasında ve kültürel uyum sürecinde karşılaşılan en büyük problem ise dil sorunudur. Bu yüzden dil kurslarının yaygınlaştırılması, kültürel tanıtım içeren aktivitelerin düzenlenmesi ve göçmenlerin göç ettikleri toplumlarda uymak zorunda oldukları yasal prosedürlerin aktarıldığı projeler ile birlikte bilgilendirmenin sağlanması dil problemi gibi kültürel sorunların

29 Akıncı, Nergiz, Gedik, **a.g.e.**, s.70.

31 Akıncı, Nergiz, Gedik, **a.g.e.**, s.69.

32 **A.e.**, s.70.

giderilmesini kolaylaştırmaktadır.³³ Bu noktada temel faktör eğitimidir. Göçmenlerin göç ettikleri toplumda kullanılan dili öğrenmeleri, toplum içerisinde var olan sosyal gruplar ve bireyler ile birlikte etkileşim kurmalarını kolaylaştırmakta ve kültürlerin birbirlerini tanıması ile birlikte kültürel uyumun gerçekleşmesini sağlamaktadır. Aksi takdirde, göç edilen toplumda konuşulan dilin bilinmemesi, topluluk içerisinde varolan sosyal gruplar arasında bir etkileşimin gerçekleşmemesine ve bireylerin iş imkânlarının azalmasına yol açmaktadır. Bu durum kültürel sorun ile birlikte ekonomik problemleri de beraberinde getirmekte ve toplumsal uyumu zorlaştırmaktadır. Toplumda konuşulan dilin öğrenilmesi ile birlikte birey, karşılaştığı yeni kültürü ve o kültürün sahip olduğu değerleri tanımakta ve kültürel kimliğini yeniden şekillendirmeye başlamaktadır.

Bu süreçte sanatın her biçimi önemli bir rol oynar. Gerek kültürel kimliğin inşasında gerekse uyum sürecinde sanat ve sanatçı iki toplumun birbirini tanımasına ve anlamasına ve ortak değerlerin inşa süreçlerinde merkezi bir yere sahiptir.

1.3. Sanatçı, Mülteci Sanatçı ve Kimlik

Sanat insanların çevresine ve içinde bulunduğu topluma karşı olan farkındalığını artırır. Çünkü sanatçı, yaşanan çevre ve hayat arasında bağ kurarak bu farkındalığı estetik bir dille topluma aktarmaktadır. Akdoğan ağırlıklı olarak Tolstoy'a yaptığı atıflarla sanatın, insanların kendi içlerinde yaşadıkları duyguları başkalarına aktarabilmek için hareket, ses, çizgi, renk ve kelimeleri kullanarak duygularını ifade etme ihtiyacından ortaya çıktığını dile getirmiştir.³⁴ Bu amaç doğrultusunda sanat yalnızca insanlığa fayda sağlamak için değil, dünyanın bilinmeyenlerini keşfetmek, heyecan duygusunu duyurmak, ruhsal sağlığın sağlanması ve bunların aktarımı için kullanılan bir araç olarak görmek doğru olacaktır. Bu bağlamda sanat ve sanat eseri arasındaki ilişki çok kuvvetlidir.

³³ Yalçın, a.g.e., s.81.

³⁴ Bayram Akdoğan, "Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, s. 241.

Sanat eserinin her şeyden önce sanatçısını ifade ettiği iddiası bu noktada bize sanatın kapsayıcılığı ve sınırları aşan rolü ile ilgili fikir vermektedir.³⁵ Bu yüzden sanat eserinin yorumlanabilmesi için sanatçının ve sanatçının yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada toplum da bu ikili ilişkide yerini almaktadır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi, sanatçı etkileşim içinde bulunduğu çevre ve o çevrenin koşulları etrafında kendi benliğini şekillendirmektedir. Yani bir sanatçı toplumdaki edindiği deneyimleri ve bilgi birikimini sanat yoluyla tekrardan topluma sunmaktadır.

Diğer taraftan, yukarıda da bahsedildiği gibi sanatçı, içinde yaşadığı toplumdan etkilenmekte ve sanat eserlerinde de şekillenen toplumsal kimliğini yansıtmaktadır. Bu noktada toplumun yapısı sanatçı ve sanat eserlerinde önemli bir rol almaktadır. Tarihsel süreçte sanatçı, sanat eseri ve sanatçının içinde bulunduğu toplumun birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden beslenen unsurlar olduğunu unutmamak gerekir.

Sanat ve kimlik kavramları ise birbirlerini etkileyen ve biçimlendiren iki unsurdur. Çünkü sanat, bireyin kimlik aktarımında kullandığı araçlardan bir tanesidir. Sanatçının bireysel kimliği onun sanatçı olmasını sağlarken, toplumsal kimliği ise eserlerinin konularını, konuları işleyiş şeklini ve eserlerinin estetiğini etkilemektedir.³⁶ Bu yüzden bir sanat eserinin farklı dönemlerde farklı şekillerde yorumlanmasının temel nedeni ise toplumsal kimliğin değişmesidir.

Geçmişten günümüze sanat tarihi incelendiğinde, bir toplumun inancı, yaşama biçimi, üretim ve gelişim süreçleri, toplum içerisindeki genel düşünce yapısı, sanatçıların sanat eserleri ile birlikte nesnelleştirilmiştir.³⁷ Örneğin ilk sanat eserlerine bakıldığında, toplumun geneli tarafından kabul edilen inançlar sanat eserlerinde işlenmektedir. Bu sanat eserleri dinsel törenlerde kullanılmış ve doğruları yansıtan bir iletişim aracı olarak kabul görmüştür. Aynı zamanda, bireysel kimliklerin toplumsal kimliklerdeki rolü de toplumsal dönüşümlerde sanat eserlerinde işlenmiştir. Örneğin anaerkil toplumdan erkek egemen topluma geçişte, sanat

35 Hüseyin Elmas, "Sanatçı, Sanat Eseri ve İzleyici Üçgeni Üzerine", **Anamur Sedir Dergisi**, 21.02.2012, <http://anamursedir.com/yazar.asp?yaziID=96> (erişim tarihi: 21.09.2018).

36 Uçar, **a.g.e.**, s. 418.

37 E.H. Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014, s.37.

eserlerindeki güçlü ve yaratıcı kadın figürü yerine güçlü erkek figürü işlenmeye başlanmıştır.³⁸

Sanat tarihin ilerleyen dönemlerinde, uygarlıkların ortaya çıkışı ile birlikte sanat eserleri, siyasi olarak yöneticilerin kendi güçlerini göstermek için kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Örneğin Mısır Piramitleri, Mısır Firavunlarının kimlikleri ve toplum tarafından kabul edilen tanrısal güçleri ile özdeşleştirilebilir.³⁹

Rönesans döneminde ortaya çıkan portre sanatı, o dönemde toplumsal sınıf çatışmasında kullanılan ve kişilerin bireysel kimliklerini ve toplum içerisindeki konumlarını yansıtmada bir araç olan resim sanatı haline gelmiştir. Bu dönemde iktidar sahipleri ve yüksek mevkideki din adamları toplumsal açıdan en üst konumda olduklarını bu yolla gösterirlerken, burjuva sınıfı da kendi portrelerini yaptırarak kimliklerini sanat aracılığı ile görünür hale getirmekte ve bu toplumsal yapıya başkaldırmaktadırlar.⁴⁰

Modernizm ile birlikte toplumsal dönüşümden dolayı, geçmişe ait sanat eserlerinin doğru yorumlanmasının güçlüğü ve yaşamın bu eserlerle anlaşılabilmesi kabul görülmüştür. Bu yüzden sanatçıların kimlik arayışını yeni biçimler ile ifade etmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki birçok sanat akımı ile birlikte ortaya çıkan sanat eserleri incelendiğinde, sanatçıların bireysel kimliklerini gizleyerek, toplumsal kimliklerini ön plana çıkardıkları gözlemlenmektedir. Sanatçılar bu dönemde, posterler, konferanslar, dövmeler, performanslar ve grafitiler yoluyla kendi inançları ve düşünce tarzlarını yansıtmaktadırlar⁴¹ Yani sanat ilk başlarda üst kimlikleri ortaya çıkartan ve toplumun üst kesiminin kullandığı bir araçken, modern sanatla birlikte alt kimliklerin kendi düşüncelerini ve inançlarını ifade etmek için kullandığı bir iletişim aracı haline gelmiştir.

Modernleşme sonrası küreselleşme ile birlikte artan ulus devletler arasındaki dolaşımın etkisi ile birlikte ise bireysel ve sosyal kimlik hareketlilik kazanmıştır. Dolayısıyla bir birey olarak sanatçı ve sonrasında sanatları da bu durumdan etkilenmektedir. Sanatçı göç ettiği topluma, doğup büyüdüğü ülkede kazandığı, bilgi,

38 Papila, **a.g.e.**, s. 178.

39 Gombrich, **a.g.e.**, s.59.

40 **A.e.**, s. 184.

41 Papila, **a.g.e.**, s. 188.

birikim ve deneyimleri taşıyarak, göç ettiği toplum içerisinde kendisine yer edinmeye çalışmakta ve yeni tanıştığı kültür öğeleri ve çevre ile etkileşim içerisine girerek, sosyal kimliklerini yeniden şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Bu inşa süreci içerisinde ise en önemli soru “mülteci sanatçı mı? Yoksa “sanatçı mı?” ikileminden doğmaktadır.⁴²

Mülteci sanatçı kavramı, sanatçıyı kendi sanatçı kimliğinden uzaklaştırmakta ve mülteci kimliğini ön plana çıkartmaktadır. Fakat sanatçılar, herhangi bir sanat eseri ortaya çıkartırken, kendilerini rahat ve özgür hissettikleri alanlarda çalışmalar yürütmekte ve başarılı olmaktadır. Bu yüzden mülteci kimliğinin beraberinde getirdiği bir yere ait olmama durumu, sanatçıyı farklı bir sürece sokmakta ve sanatçıyı göç edilen toplumun değerlerine göre sanat eseri üretmeye itmektir.⁴³

Diğer bir taraftan, mülteci kimliğinin sanatçıya sağladığı olumlu etkileri de göz ardı etmemek gerekir. Bu olumlu etkiler sanatçının uluslar ötesi tanınmışlığı ile bağlantılıdır. Örneğin İran kökenli müzisyen Farid Farjad yaptığı eserleri ile birlikte birçok toplum tarafından tanınan bir sanatçı olduğundan dolayı göç kimliğine ihtiyaç duyulmamaktadır. Fakat uluslar ötesi bir tanınmışlığa sahip olmayan bir sanatçı ise mülteci kimliği ile birlikte kendine ve eserlerine yönelik duyulan ilgiyi olumlu bir şekilde kullanabilmektedir. Örneğin İstanbul’un en işlek caddelerinden biri olan İstiklal Caddesinde Türk kökenli birçok sokak sanatçısı bulunmakta ve bu sokak müzisyenlerine gerekli değer toplum tarafından verilmezken, Suriyeli sokak sanatçıları mülteci kimliklerinden dolayı toplum tarafından ilgi görmekte ve medyada kendilerine yer edinebilmektedirler. Bu noktada mülteci kimliğinin getirmiş olduğu pozitif ayrımcılık söz konusudur.

Özetle, Suriyeli veya mülteci sanatçı, sanatçıyı yalnızca bu kimlikle tanımlamak durumu tam olarak yansıtmazsa da, mülteci kimliğinin onlara yaşamında ve sanatındaki yerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü bu sayede toplumun artan ilgisi ile birlikte, mülteci sanatçılar kendilerini tanıtmaya ve kanıtlama alanları yaratarak toplum içerisinde kendilerine yer bularak kimliklerinin inşa sürecini hızlandırmaktadırlar.

42 Alex Rotas, “Is Refugee Art Possible?”, **Third Text**, 2004, s.52.

43 Rotas, **a.g.e.**, s.52.

Sonuç olarak kimlik, bireyin yaşama bakış açısı, davranışları, toplumsal konumu, düşünceleri ve deneyimleri ile ilişkilidir. Aynı zamanda sanat eserleri de sanatçının kimlik göstergesi olarak adlandırılabilir. Bu durumdan dolayı, yukarıdaki örneklerden de çıkarılacağı gibi, sanat kimliğinin inşasında ve gelişiminde hem bir araç hem de bir ifade biçimidir. Bu yüzden toplumlardaki ve bireylerdeki kimlik arayışında ve inşasında önemli bir yer tutmaktadır.

1.4. Göç ile Kimliğin Yeniden İnşasında Sanatçı ve Uyum Süreci

Sanat yaşamın etkilenen ve etkileyen bir parçası olarak gelişen ve şekillenen bir iletişim aracıdır. Sanatçı ise toplumsal ve bireysel kimliklerini toplumsal yapıdan ve içinde bulunduğu çevreden edindiği deneyimleri sanat yoluyla yeniden topluma sunan kişidir.⁴⁴ Tarihsel süreçte bazı nedenlerden dolayı sanatçılar içinde bulunduğu toplumu terk etmek yani göç etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla toplumsal yapı değiştiğinden dolayı, sanatçıların ürettikleri sanat eserleri de bu durumdan etkilenmiştir.

Göçmen sanatçıların kendilerini ifade etme süreçleri incelendiğinde göç etmiş olmanın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü göç eden ressam geçmişinde elde etmiş olduğu deneyim ve bilgileri, göç ettiği ülkelerde kazandığı bilgiler ile sentezleyerek kendilerini ifade etmektedirler. Yani sanatçıların yaratıcı süreçleri etkilenmektedir. Bu bağlamda, farklı örnekleri tartışmak sanatçının farklı mekân ve farklı kültürel yapılarla karşılaştığında verdiği tepkiyi anlamlandırmak açısından önemlidir.

Göçün sanat ile ilgisi incelenirken, ilk etapta sanatçıların göz önüne alınarak göç olgusunun incelenmesi doğru olacaktır. Göç bir yerden bir yere zorunlu ya da istek üzerine, süreli ya da süresiz gitme eylemi ile yapılan kendini oluşturma sürecidir.⁴⁵ Tarihsel süreçte özellikle sanayileşmenin yol açtığı kitlesel göçlerin yoğun yaşandığı dönemde, sanatçılar siyasal ve dinsel baskılardan dolayı göç etmek

⁴⁴ Uçar, a.g.e., s.418.

⁴⁵ Rad, a.g.e., s.2.

zorunda kalmışlardır. Çünkü sanatın siyasi ideolojilerle yönlendirilmesi sanatçıyı ve sanatçının olanaklarını sınırlandırmaktadır. Bu durumda sanatçının göç etmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda modernizm dönemindeki savaşlar ve savaşların sonucunda ortaya çıkan yoksulluk, sanatçıları da geçim sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler sanatçılar için bir çekim kuvveti oluşturmuştur. Sanatçılar kültür çeşitliliğinden dolayı genellikle kozmopolit şehirleri tercih etseler de, bu tercihlerinde sanatçıların göç ettikleri ülkenin sosyo-kültürel yapısına olan yakınlığı da etkin bir ayırıcı olmuştur.⁴⁶

Örneğin göçmen ressam, göç ettikleri bölgelere kendi kültürlerini taşıdıkları ve yeni bir kültürle karşı karşıya kaldıkları için göç edilen toplumu hem etkilemiş hem de toplumdaki etkilenmiştir. Bu uyum sürecinde ise sanatçılar kültürel etkileşimi sanat eserlerinde yansıtmaktadırlar. Örneğin, Picasso'nun Mavi Dönem resimleri İspanya'dan Fransa'ya ilk defa gittiği dönemde resmedilmiştir. Bu resimlerde kullandığı renkler ise İspanya'daki baskıcı rejimi sembolize etmektedir. Aynı zamanda Picasso Fransa'ya göç ettiği dönemde toplum tarafından dışlanmış kişiler ile iç içe yaşamıştır. Bu dönemde genellikle İspanya'daki baskıcı rejimi eserlerinde sıklıkla işleyen Picasso, aynı zamanda Fransa'ya göç ettiği dönemde beraber yaşamak zorunda olduğu fakirleri, dilencileri ve körleri eserlerinde tasvir etmiştir. Burada gördüğü insanları resmederek buradaki toplumu sanatı için malzeme olarak kullanmıştır.⁴⁷

Göç edilen toplum içerisinde farklı kültürler ile karşı karşıya kalan birey, toplumla uyum sürecinde bir çok yeni deneyimler edinmekte ve yeni bilgiler elde etmektedir.⁴⁸ Bu durum, özellikle sanatçılar da, sanat eserlerindeki değişimlerle sonuçlanmaktadır. Çünkü sanatçının her şeyden önce gözlemediği, gördüğü şeyler değişmekte ve dolayısıyla yorumladığı ve şekillendirdiği malzeme tam anlamıyla değişmektedir. Yani sonuç olarak sanatçı görsel açıdan yeni bilgiler edinmekte ve eski edindiği bilgiler ile harmanlayarak topluma sunmaktadır. Örneğin Pablo Picasso'nun Afrika dönemi de aynı mavi dönemde olduğu gibi göçün etkilerini taşır.

⁴⁶ Rad, a.e., 2011, s.3.

⁴⁷ Rad, A.e. s.3.

⁴⁸ Sinem Yıldırım, Emel İslamoğlu ve Cemal İyem, "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma", **Bilgi**, 2017, s.108.

Afrika döneminde ise Pablo Picasso Fransa'nın Afrika sömürgesi ile Afrika maskelerinin ve heykellerinin Fransa'da görülmeye başlamasından etkilenmiş ve bu Afrika kültürüne has etnik unsurları eserlerine taşımıştır.⁴⁹

Göç olgusunu sadece nüfus hareketi olarak görmek doğru değildir. Göç mekânsal bir değişim içermekle beraber, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel açıdan göç edilen ülkedeki toplumsal yapıdaki değişimlere neden olan bir nüfus hareketidir. Çünkü göçmenler yalnızca bedenlerini değil aynı zamanda doğup büyüdükleri ve herhangi bir nedenden dolayı göç etmek zorunda kaldıkları ülkenin sosyo-kültürel yapısını da yanlarında taşımaktadırlar. Bunun sonucunda farklı kültürlerin etkileşimi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla birbirlerinden ayrı iki kültür unsurunun karşılaşması, bir değiş tokuşa neden olmakta ve kültür kavramı zenginleşmektedir. Pablo Picasso'da olduğu gibi, onunla aynı dönemde göç eden Joan Miro gibi ressamların eser ve temalarında da görünen değişimler iyi birer örnektir. Bu keskin dönüşümün temel nedeni genellikle geçmişte yaşadıkları deneyimler ve doğup büyüdükleri ülkede var olan toplumsal yapıya karşı duyulan duygulardan kaynaklanmaktadır.

Burada değinilmesi gereken diğer bir nokta da bu kültür etkileşiminin belirleyicisi olan iki kültür arasındaki farklılığın boyutudur. Göçmenlerin göç ettikleri toplumla bütünleşme sürecini etkileyen en önemli unsurdur. Yani iki kültür arasındaki farklılık ne kadar fazla ise göçmen bireyin o toplumla kaynaşması da bir o kadar zordur.⁵⁰ Doğu'dan batıya göç eden sanatçılarda farklı yaşamların karşılaşması ve bu süreçte yaşanan dönüşümü aktarmaları bu çerçevede ele alınabilir. Bu isimler İran Devrimi sonrasında ülkelerinden ayrılan İranlı sanatçılarla örneklendirilebilir.

Örneğin Aydın Aghdasloo'nun hayatında olduğu gibi sanatında da İran Devriminin önemli bir etkisi olmuştur. Hatta Aydın'ın sanat geçmişini 1979 İran Devrimi öncesi ve sonrası olarak ele almak mümkündür.⁵¹ Çünkü rejim değişikliğinden sonra yaşamış olduğu baskı ve susturulmuşluk hali eserlerini derinden etkilemiştir.

49 Rad, a.g.e., s.5.

50 Sertaç Tümtaş, Cem Ergun, "Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, s.1348.

51 Rad, a.e., s.14.

İran Devrimi sonrasında ise yaşadığı siyasi olaylar ve baskılar, resimlerini etkilemiştir. Humeyni rejimi ile birlikte baskı altında yaşamayı yaratıcılık sürecinde değişimlere yol açmıştır.⁵² Örneğin Rönesans sanatından İslam sanatına yönelim gerçekleşmiştir. Aynı zamanda resmettiği portrelerinde kimlik olgusunu yıkmaktan daha çok ise baskı altında yaşamış olmanın getirdiği bastırılmışlık ve suskunluk duygusu hâkim olmuştur.⁵³

Kültürel etkileşim açısından göç kavramı incelendiğinde, göç sayesinde farklı kültürlerde yaşamış insanlar bir arada yaşayabilmekte ve gelenek, göreneklerini birbirlerine aktarabilmektedirler. Bu durum toplumsal dönüşüm için katkı sağlamaktadır. Fakat kültürel etkileşimin sorunlu olduğu toplumlarda asimilasyon ve ayrışma gözükürken, sorunsuz gerçekleşen etkileşim sonucunda toplumlarda kültürleşme ve uyum gözlemlenmektedir. Bunun sorucunda ise toplumsal değişim gerçekleşmektedir.⁵⁴

Toplumsal değişimin temelinde yatan iki unsur ise insan ve mekândır. İnsan bu değişim süresince hem etkileyen hem de etkilenen bir unsur olarak bu değişimin en önemli unsurudur. Fakat bu değişim ve dönüşüm belli coğrafi alanlarda başlayıp geliştiği için mekân kavramı da bu dönüşüm için önemli bir unsur olmaktadır.⁵⁵ Sanatçılar ise sanatlarını göç etmiş oldukları ülkedeki mekan ve toplum ile harmanlayarak kendi kimliklerini tekrardan inşa etmeye başlarlar ve uyum sürecine yaptıkları faaliyetler ile katkı sağlarlar. Bu durum ise toplumsal dönüşüme büyük oranda katkı sağlamaktadır.

Yukarıda çalışmalarına atıf yapılan İranlı ressam olan Aydın Aghdashloo'ya göre göçmen sanatçıların göç ettikleri ülkelerdeki başarısı iki ülke arasındaki mesafeye bağlıdır. Çünkü ona göre birbirlerine mesafe olarak yakın ülkelerin kültürleri de birbirlerine yakındır. Bu yüzden göçmen sanatçı, kendi kültüründen edindiği kazanımları göç ettiği ülkede kullanabilir.⁵⁶

52 Richard Chang, "Orange County Register", 20 Kasım 2009, <https://www.ocregister.com/2009/11/20/iranian-art-offers-window-to-changing-world/>, (Erişim Tarihi 23.12.2018), s.1.

53 Rad, a.e., s.15.

54 A.e., s.1352.

55 Ömer Faruk İncili, İlhan Oğuz Akdemir, "Yerinden Edilmişliğin Coğrafi Analizi", **Marmara Coğrafya Dergisi**, 2016, s.119.

56 Rad, a.e., s.15.

Bu değişim süreciyle birey yeni bir kimlik arayışına girmektedir. Bu aşamada sanatçı ilk önce kendi bireysel kimliğini tanımlamaya çalışır. Daha sonrasında çevresinde etkileşim kurduğu unsurlara anlam katmaya başlar. Fakat yeni kültürde, nesne ya da olgu için kullanılan kelime, anlam, değer, akla ilk gelen şekil ve renk farklıdır. Örneğin, İran sanatında, kırmızı rengi yas, kötülük ve şiddeti simgelerken, Türkiye’de ise kırmızı rengi kutsallığı, özgürlüğü ve cesareti simgelemektedir.⁵⁷

İran devriminden sonra Amerika’ya göç eden diğer bir sanatçı ise İranlı ressam, fotoğraf sanatçısı ve yönetmen olan Shirin Neshat’ın göç, sanat ve kimlik üzerine sözleri süreci çok iyi anlatmakta; sanatçının hayat ve sanat arasındaki bağ hakkında kurmuş olduğu cümleler ile göçmen hayatının sanatının şekillenmesinde önemli bir yer aldığını kabul etmektedir:

“Tabii ki her sanatçının kişisel hayatı sanatını öyle ya da böyle, bir şekilde etkiliyor. Geçmişim; yani İran’daki çocukluğum, Batılı eğitimim ve New York’taki hayatım bir birey ve sanatçı olarak gelişimin ayrılmaz bir parçası. Sanıyorum ki ailemden ayrılışım ve sürgün hayatım temalarımı ve anlatılarımı belirleyen en önemli olaylar. Öte yandan, sanatsal ve profesyonel açıdan baktığımızda, Batı’da bakış açımı ve kariyerimi şekillendiren muhteşem bir deneyim edindim.”⁵⁸

Bu süreçte mülteci sanatçıların deneyimlerinin farklı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Çünkü diğer birçok göç biçiminde göçmenler genellikle, mülteci sanatçılara göre göç etme haline daha hazırlıklı bir şekilde yeni toplum içerisine girmektedir. Bu bağlamda göçmen sanatçılar genellikle geçmişlerine ye kendi ülkelerine sıkı sıkıya bir bağa sahiptirler. Diğer bir taraftan, mülteci sanatçılar, kendi ülkelerinde yaşamış oldukları ve deneyimledikleri ölüm korkusu ve zulümden dolayı kimliklerinin yanı sıra yaratıcı kişiliklerini yeniden inşa etmek zorunda kalmaktadırlar.

57 Rad, A.e. s.7

58Fisun Yalçınkaya, “Sürgün Hayatım Anlatılarımı Belirledi”, **Milliyet**, 27 Eylül 2014, <http://www.milliyetsanat.com/haberler/plastik-sanatlar/-surgun-hayatim-anlatilarimi-belirledi-/4502>, (Erişim Tarihi 23.12.2018)

Suriyeli sanatçılar ekseninde, bazı sanatçılar Suriye topraklarında yaşadıklarını ya da Suriye’de yaşananlara karşı var olan tutumları eserlerinde işlemişken, bazıları ise Suriye savaşı ya da Suriye’de yaşadıkları ile ön planda tutulmak istemediklerini belirterek Suriye iç savaşını hiç bir şekilde eserlerine tema olarak işlememişlerdir.

Örneğin Suriyeli ressam Abdalla Al Omar, ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriye, Irak ve Afgan mültecilere ikinci sınıf insan muamelesi yapan devlet liderlerini mülteci olarak resmederek, bu devlet liderlerinin tutumlarını eleştirmiştir. Diğer taraftan, Suriyeli bir diğer ressam olan Ali Omar’ın eserlerinde Suriye savaşına ait izler bulunmamaktadır. Fakat Ali Omar’ın Türk toplumunda karşılaştığı yeni simgeler ve kültürel öğeler sıklıkla eserlerinde tasvir edilmiştir.

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde ise temel fark olarak, göçmen sanatçıların eserlerindeki değişiklik genellikle ana tema, renk gibi unsurlar üzerinden olurken, mülteci sanatçılardaki değişiklik ise sanata karşı bakış açıları ve sanatı nasıl ele aldıkları hususunda meydana gelmektedir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SANATÇILAR

2.1. Suriye'den Türkiye'ye Göç: Suriyeli Mülteciler

Devletler bazında hala bir çözüm üretilmemiş olan Suriyeli Mülteci sorununun nedeni 2011 yılından beri dünyanın ilgi odağı haline gelmiş olan Suriye İç Savaşı'dır. Savaş Suriye sınırları içerisinde gerçekleşmiş olsa da, Suriye'de var olan savaşın yansımaları dünyanın birçok yerinde etkisini göstermiştir. İlk etapta Suriye'nin komşu ülkeleri olaylardan etkilense de, iç savaşın ortaya çıkardığı domino etkisi küresel aktörleri de savaşa dâhil etmiş ve iç savaş çok bilinmeyenli bir denkleme dönüştürmüştür. Bu iç savaşın küresel bir boyut kazanmasındaki en büyük etmen ise Suriyeli mülteci krizidir.⁵⁹

2011 yılından itibaren sayıları günden güne artış gösteren Suriyeli mülteciler ülkelerini terk ederek çevre ülkelere akın etmeye başlamışlardır. Suriyeli mültecilerin en fazla göç ettikleri ülke ise Türkiye'dir. Türkiye, Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulayarak Türkiye'ye gelenlerin geri gönderilmemesi ilkesini uygulamıştır. Böylelikle, Suriyelilere uluslararası hukuka uygun bir şekilde geçici koruma sağlanmıştır.⁶⁰ Bu yönetmelik ile birlikte, Suriyelilerin Türkiye'deki yasal statüleri, edindikleri haklar ve sosyal yardımlar netleştirilmiştir.

2019 Mart verileri göz önüne alındığında Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı Şubat ayına istinaden 7 bin 293 kişi artarak 3 milyon 651 bin 635 kişi olmuştur.⁶¹ Suriyeli vatandaşların Suriye'den ayrılmalarının temel nedeni güvenlik ve hayati tehlike nedenleridir. Fakat Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD)

⁵⁹ Açık kapı politikası ile Türkiye'ye gelen Suriyelilerin yasal statüsü "geçici koruma"dır. Yasal olarak "mülteci" statüsünde değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz: https://www.goc.gov.tr/icerik/gecici-koruma_409_558. Bu çalışmada "mülteci" kavramı ilgili literatürle uyum için kullanılmaktadır.

⁶⁰ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91. Maddesi uyarınca 22 Ekim 2014'te Resmi Gazetede yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği ile ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak Türkiye sınırlarına gelen veya sınırlarını geçen ve haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara "geçici koruma" sağlanabileceği kabul edilmiştir.

⁶¹ Y.y., "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2019", **Mülteciler Derneği**, 28 Mart 2019, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (Erişim Tarihi, 2 Nisan 2019).

yapmış olduğu saha araştırmasına göre, diğer komşu ülkelere nazaran Suriyelilerin Türkiye’yi tercih etmesinin nedenlerinde farklılık gözükmemektedir. Kamp içi ve kamp dışında hayatlarını sürdüren Suriyelilerin, Türkiye’ye güvenmeleri, ulaşım kolaylığı, dini yakınlık ve diğer ülkelere kıyasla Türkiye’nin daha iyi bir ülke olması gibi birçok etmen Türkiye’yi tercih etmesine neden olmuştur.⁶²

Yukarıdaki çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye’yi tercih eden ve Suriye’den Türkiye’ye göç eden Suriyeliler ilk etapta sınır illerde ikamet etmeye başlamışlardır. Fakat iç savaşın belirsizliği ve sınır illerdeki mülteci kamplarındaki konaklama, sağlık koşulları ve güvenlik gibi yetersizlikler Suriyelileri komşu illere veya ilçelere yerleşmeye zorlamıştır.⁶³ İlk etapta Türkiye’de 10 ilde bulunan çadır kent sayısı 25’e yükseltilmiş ama sınır illerde varolan yoğunluk bu kentleri yetersiz kılmıştır.⁶⁴ Bu durumda Suriyeliler İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük illerde akrabalarının yanında ya da ev kiralarak yaşam mücadelesi vermeye devam etmektedirler.

Tablo 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

62 T.C. Başkanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, 2019, s.29.

63 Salih Öztürk, Selen Çoltu, “Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, y.y. sy. 191.

64 Salem Khalaf, Rüştü Ilgar, “Suriyeli Mülteciler ve Türkiye’de Mülteci Sorunu”, **Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2017,s.45.

Göç İdaresinin 2019 sayılarına göre Suriyeli mülteci sayısına göre Türkiye’dek, il ve bu şehirlerdeki Suriyeli mülteci yoğunluğu aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁶⁵

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

ÜLKEMİZDE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELİLERİN DAĞILIMI 02.05.2019 (ALFABETİK)									
İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ
1	ADANA	236.057	2.220.125	10,63%	42	KAHRAMANMARAŞ	86.921	1.144.851	7,59%
2	ADIYAMAN	24.438	624.513	3,91%	43	KARABÜK	804	248.014	0,32%
3	AFYONKARAHİSAR	6.541	725.568	0,90%	44	KARAMAN	770	251.913	0,31%
4	AĞRI	1.031	539.657	0,19%	45	KARS	172	288.878	0,06%
5	AKSARAY	2.888	412.172	0,70%	46	KASTAMONU	1.647	383.373	0,43%
6	AMASYA	696	337.508	0,21%	47	KAYSERİ	77.647	1.389.680	5,59%
7	ANKARA	91.183	5.503.985	1,66%	48	KIRIKKALE	1.502	286.602	0,52%
8	ANTALYA	1.692	2.426.356	0,07%	49	KIRKLARELİ	2.722	360.860	0,75%
9	ARDAHAN	128	98.907	0,13%	50	KIRŞEHİR	1.342	241.868	0,55%
10	ARTVIN	35	174.010	0,02%	51	KİLİS	114.762	142.541	80,51%
11	AYDIN	7.700	1.097.746	0,70%	52	KOCAELİ	56.633	1.906.391	2,97%
12	BALIKESİR	4.392	1.226.575	0,36%	53	KONYA	106.345	2.205.609	4,82%
13	BARTIN	134	198.999	0,07%	54	KÜTAHYA	803	577.941	0,14%
14	BATMAN	22.250	599.103	3,71%	55	MALATYA	29.701	797.036	3,73%
15	BAYBURT	25	82.274	0,03%	56	MANİSA	13.729	1.429.643	0,96%
16	BİLECİK	596	223.448	0,27%	57	MARDİN	87.077	829.195	10,50%
17	BİNGÖL	958	281.205	0,34%	58	MERSİN	201.601	1.814.468	11,11%
18	BİTLİS	958	349.396	0,27%	59	MUĞLA	14.500	967.487	1,50%
19	BOLU	2.404	311.810	0,77%	60	MUŞ	1.390	407.992	0,34%
20	BURDUR	8.357	269.926	3,10%	61	NEVŞEHİR	9.535	298.339	3,20%
21	BURSA	169.621	2.994.521	5,66%	62	NİĞDE	4.467	364.707	1,22%
22	ÇANAKKALE	5.646	540.662	1,04%	63	ORDU	662	771.932	0,09%
23	ÇANKIRI	550	216.362	0,25%	64	OSMANIYE	48.617	534.415	9,10%
24	ÇORUM	2.582	536.483	0,48%	65	RİZE	907	348.608	0,26%
25	DENİZLİ	12.331	1.027.782	1,20%	66	SAKARYA	15.896	1.010.700	1,57%
26	DIYARBAKIR	33.474	1.732.396	1,93%	67	SAMSUN	5.700	1.335.716	0,43%
27	DÜZCE	1.723	387.844	0,44%	68	SİİRT	3.998	331.670	1,21%
28	EDİRNE	954	411.528	0,23%	69	SİNOP	127	219.733	0,06%
29	ELAZIĞ	13.557	595.638	2,28%	70	SİVAS	3.980	646.608	0,62%
30	ERZİNCAN	101	236.034	0,04%	71	ŞANLIURFA	443.565	2.035.809	21,79%
31	ERZURUM	1.125	767.848	0,15%	72	ŞIRNAK	15.009	524.190	2,86%
32	ESKİŞEHİR	4.555	871.187	0,52%	73	TEKİRDAĞ	13.848	1.029.927	1,34%
33	GAZİANTEP	431.383	2.028.563	21,27%	74	TOKAT	1.016	612.646	0,17%
34	GİRESUN	148	453.912	0,03%	75	TRABZON	3.125	807.903	0,39%
35	GÜMÜŞHANE	96	162.748	0,06%	76	TUNCELİ	61	88.198	0,07%
36	HAKKARİ	5.340	286.470	1,86%	77	UŞAK	2.323	367.514	0,63%
37	HATAY	428.265	1.609.856	26,60%	78	VAN	2.127	1.123.784	0,19%
38	İĞDIR	92	197.456	0,05%	79	YALOVA	3.691	262.234	1,41%
39	ISPARTA	6.616	441.412	1,50%	80	YOZGAT	4.278	424.981	1,01%
40	İSTANBUL	546.384	15.067.724	3,63%	81	ZONGULDAK	569	599.698	0,09%
41	İZMİR	142.513	4.320.519	3,30%					

Tablo 2: İllere Göre Suriyelilerin Dağılımı

⁶⁵http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim Tarihi, 2 Mayıs Nisan 2019).

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Suriyelilerin Türkiye’de öncelikle sınır illerde yoğunlaştığı fakat daha sonrasında diğer illere yöneldikleri anlaşılmaktadır. Bu yönelimin daha çok İstanbul’a doğru yapıldığı söylenebilir. Fakat sınır illerden diğer illere doğru yapılan Suriyeli göç hareketinin dağınık bir yol izlediği söylenebilir. Suriye’den Türkiye’ye göçen Suriyeli vatandaşlar birbirlerinden farklı bir takım nitelikler taşımaktadır. AFAD’ın çalışmasına göre Türkiye’deki Suriyelilerin %50’si ya okuma yazma bilmeyen vatandaşlar ya da ilkökul mezunu Suriyelilerdir.⁶⁶ Üniversite mezunu çok az Suriyeli olmakla beraber, Türkiye’de ikamet eden Suriyeliler farklı iş dallarında uzmanlaşmış vatandaşlardır.

Meslek Grubu	Kamp İçi			Kamp Dışı		
	Erkek %	Kadın %	Toplam %	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Mimar/Mühendis/Müteahhit	0,60	0,20	0,40	1,10	0,70	0,90
Devlet Memuru	9,00	7,30	8,20	1,00	0,50	0,80
El İşçiliği	8,20	0,50	4,50	41,80	34,10	38,00
Herhangi Bir Mesleği Yok	68,40	90,30	79,00	39,00	61,10	49,90
Ofis Çalışanı	0,50	0,30	0,40	3,30	1,10	2,20
Operatör/Soför	2,40	0,00	1,20	1,20	0,00	0,60
Ordu Mensubu	2,10	0,00	1,10	0,30	0,00	0,20
Sağlık Çalışanı	0,30	0,20	0,20	0,50	0,60	0,60
Tarım ve Hayvancılık	2,40	0,00	1,20	1,60	0,70	1,10
Zanaatkâr	6,20	1,20	3,80	10,20	1,20	5,80
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 3:Türkiye'deki Suriyelilerin Meslek Gruplarına Göre Yüzdelik Kırılımı

AFAD’ın raporuna göre cinsiyet değişkeni dikkate alınmaksızın kamp içinde ve kamp dışında yaşayan Suriyelilerin çoğunluğunun herhangi bir mesleği yoktur. Yukarıdaki tablo incelendiğinde Türkiye’de ikamet eden kayıtlı Suriyelilerin büyük çoğunluğu sanatçıları da içinde barındıran el işçiliği meslek grubuna mensup kişilerdir.⁶⁷

66 T.C. Başkanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, 2019, s.50.

67 T.C. Başkanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, 2019, s.55.

2.2. Türkiye’deki Suriyeli Sanatçılar ve Faaliyetleri

Yaşamlarını yeni ülkelerinde kurmaya çalışan Suriyelilerin arasında farklı sanat dalları ilgilenen önemli sayıda sanatçı vardır. Bu sanatçılar hem geldikleri ülkeyi hem de yeni ülkelerindeki yaşam deneyimlerine “göç” sürecini de eklemiş ve bu deneyimle kimliklerini tekrar inşa etmektedirler. Sayıları tam olarak bilinmese de, Türkiye’de vermiş oldukları eserler, kurmuş oldukları organizasyonlar göz önüne alındığında Türkiye’deki Suriyeli Sanatçıların sayısının oldukça fazla olduğu söylenebilir.

Türkiye’de yapılan röportaj ve görüşmeler göz önüne alındığında, Suriyeli Sanatçıların hayatlarını sürdürmek için göç ettikleri illerin sanat dallarına göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Tiyatro gibi sahne sanatlarına mensup sanatçılar genellikle Hatay, Antep gibi Suriyelilerin çok fazla bulunduğu sınır bölgelerinde sanatların ve yaşamlarını devam ettirmektedirler. Antep’te CUT Akademisinin kurucusu olan Roula Al Kayal’ın “Sınırın Ötesinde Sanat” isimli youtube çalışmasına vermiş olduğu röportajda dile getirdiği cümleler bu tezi savunur niteliktedir. Roula Akademi’nin gelecekte İstanbul’a taşınıp taşınmayacağına yönelik iletilen soruya aşağıdaki cevabı vermiştir:

“CUT Akademi çatısında altında yapılan sanatsal faaliyetler, özellikle de sinema, her yerde ilgi görür çünkü evrensel bir iştir. Fakat inanıyorum ki, İstanbul’da yaşayan Suriyeliler yaptığımız çalışmalardan Antep’te yaşayanlar kadar çok yararlanamayacaklardır. Özellikle de bizim odaklandığımız grup olan çocuk ve ergenleri düşünürsek. Mesela buradaki yetim çocuk sayısı, İstanbul’dakinden daha fazla. Eğitimi kesintiye uğrayan çocuklar, çalışan çocuklar, Antep’te İstanbul’a kıyasla daha fazla sayıda. Şayet İstanbul’a taşınırsam, oradakilerin, yaptığımız işlerden burada başardığımız ölçekte faydalanacağını düşünmüyorum. İşin bir boyutu bu. Diğer boyutu ise, Antep’in Suriye’ye olan yakınlığı ve çok sayıda Suriyelinin buraya gelip kurslardan faydanabilme olasılığıdır.”⁶⁸

Roula’nın cümlelerinden çıkartılacak bir diğer sonuç ise, sanatçıların sanatlarını kullanma amacına göre göç ettikleri illerin değişebileceğidir. Öyle ki resim ve heykel gibi sanat dalları ile uğraşan sanatçıların çoğunluğunun, büyük şehirlere, özellikle İstanbul, göç etmesi bu tarz sanat kollarının İstanbul’da daha çok

68 Roula Al Kayal, “Sınırın Ötesinden Sanat, Türkiye’de Suriyeli Sanatçılar”, (Sosyal Medya Röportajı), Özgürlük İçin Friedrich Naumann Vakfı (Erişim Tarihi: 02.03.2017).

alana sahip olması ile doğru orantılıdır. Bu noktada Suriyeli sanatçıların görüş ve beklentilerinin kendi sanatları ve göç ettikleri yerler üzerindeki etkilerinden söz edilebilir.

Türkiye’de sanat piyasasının ve sanat hayatının merkezi İstanbul olarak kabul edilebilir. İstanbul’daki sanat piyasası 90’lı yılların ortasında yavaş yavaş da olsa dış ülkelere açılmaya başlamıştır. Fakat Suriye ile yapılan sanatsal etkileşim bundan 5-6 yıl öncesine kadar yok denecek kadar azdı. Bunun temel nedenlerinden biri 2000’lerin başı istisnası dışında Türkiye ve Suriye arasında uluslararası ilişkinin gergin bir zeminde olmasıdır.⁶⁹

Saha gözlemleri iki ülkenin ortak bir dili kullanmamasını bu etkileşimin önünde bir engel oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Suriye iç savaşının ardından Türkiye’ye göç eden Suriyeli sanatçılar Türk toplumunun ve kültür uygulayıcılarının alışık olmadığı sanat sahnesini temsil ederek, yani farklı bir sanat anlayışına sahip olarak, Türkiye’de kıyı illere ya da metropollere yerleşmeye başladılar. Bu illerde esas olarak Suriyeliler öncülük etseler de, Türk ve Arap vatandaşlardan oluşan gruplar, Suriye kültürünün geliştirilmesi için yapılar kurdular. Bu yapılar ile birlikte iki kültür için köprü kurmaya ve Suriyeli mülteciler için buluşma noktaları sağlamaya çalıştılar.

Bu sanat merkezleri, ticari faaliyeti merkeze almamakta veya temel kuruluş amacı olarak benimsememekte, yalnızca Suriyeli sanatçılara destek amaçlı etkinlikler düzenlemektedirler. Bu merkezlerin ortak noktaları ise, kayıp nesil olarak gördüklerin Suriyeli çocukların eğitimlerine destek olmak ve mülteci bir birey olarak değil sanatçı olarak hayatlarını devam ettirmek isteyen Suriyelileri bir arada tutmak ve Türk toplumuyla iletişime geçerek uyumu ve toplumsal kaynaşmayı hızlandırmaktır.

⁶⁹ Derya Yücel, “Türkiye Suriyeli Sanatçıları Keşfediyor”; **GlobalVoices**, 17 Ocak 2017, <https://tr.globalvoices.org/2017/01/turkiye-suriyeli-sanatcilari-kesfediyor/>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

2.2.1. Sanat Merkezleri

Suriyeli Sanatçılar Türkiye'ye geldiklerinde hem Suriyeli diğer sanatçılar ile buluşmak hem de Türk veya Türkiye'de yaşayan Avrupalı sanatçılarla etkileşime girerek aynı zamanda sanatçıların eserlerini veya performanslarını sergileyebilecekleri sanat merkezleri kurup, bir nevi sanatçılar için toplanma alanı veya buluşma noktası inşa etmeye başlamışlardır. Aslında sadece Suriyeli sanatçılar değil Türk veya Avrupalı sanatçılardan oluşan kollektif gruplar tarafından açılan sanat merkezleri de bulunmaktadır.

Bu amaçla kurulmuş sanat merkezleri incelendiğinde, kurulmalarının temelinde yatan nedenlerde benzerlik gözükmemektedir. Temel neden olarak iki farklı kültürü ve iki farklı toplumun kaynaşmasını sağlamak amacıyla kurulsalar da, aynı zamanda Suriyeli sanatçılara ekonomik bir destek sağlamak içinde kurulmuştur.

Şekil 1: Sanat Merkezler: Arthere İstanbul

Bu sanat merkezleri arasında en bilineni ise ticari bir statüye sahip olan Kadıköy'de hem bir kafe hem de sanatçıların eserlerini ve performanslarını sergilediği bir sanat merkezi olan Arthere İstanbul'dur. 2014 yılında kurulan bu sanat merkezi birçok yerel sanat topluluğu ile etkileşime girmiş ve birçok Suriyeli ve Türk sanatçıyı ağırlamıştır.⁷⁰ Yapılan görüşmede merkezin sanat ve kültürel uyuma

⁷⁰ Ali Omar, **İstanbul'dan Dünyaya Açılan Suriyeli Sanatçı: Ben Ressamım, Savaşmak İstemedim** (Sosyal Medya Röportajı), Euronews, (05.10.2018).

ilişkin rolünün yanısıra sanatçılara mali açıdan da imkan sağlamayı hedeflediği aktarılmıştır. Merkezin asıl amacı “Suriye ve Türkiye arasındaki bağı oluşturmak” olarak belirtmekte ve ayrıca Suriyeli sanatçıların bu süreçte yaşadığı en büyük sorunun finansal problemlerden kaynaklandığını dile getirerek, sanat merkezleri aracılığı ile birlikte sanatçıların finansal bir kazanç sağlayabilmesine de imkân tanımaya çalıştıkları belirtilmiştir.⁷¹

Aynı zamanda kendilerine çalışma alanı bulamayan Suriyeliler sanatçılara çalışma alanı sağlayan ve ortaya çıkan çalışmalar ve üretilen projeler ile birlikte sanatsal konuşmalar ve aktiviteler yaparak, satış yapmalarına olanak sağlayan galeri ve aracı kurum görevi üstlenmektedir.⁷²

İstanbul merkeze alınarak sanat merkezleri incelendiğinde, birçok sanat merkezinde belirli tarihlerde sergiler veya sahne sanatları performansları gerçekleşse de çoğunda sanatçılar tarafından yapılan çizimler duvarlarda asılı olduğu için açık bir sergi havası mevcuttur. Ayrıca, çoğu sanat merkezi kafe olarak hizmet vermekte ve sanatçılarla yerel halkın iç içe bir ortamda kaynaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca açılan sanat merkezleri birçok üniversite ve kurumla projeler yürüterek, Suriyeli sanatçılara ve Suriyelilere karşı olan farkındalığı artırmaya çalışmaktadırlar.⁷³

Arthere İstanbul ile projeler yürüten Bilgi Üniversitesi Türk Sanat Yönetimi Bölümü öğretim görevlisi Derya Yücel Suriyeli sanatçıların varlığının son 4 yılda ortaya çıktığını dile getirmiştir. Yücele göre, medyada göçmen sanatçılar hakkında yayınlanan haberler sayesinde, göçmen sanatçıların çağdaş sanat ortamında bir farkındalık oluştu. Bu farkındalığı görünür kılan ise Arthere İstanbul gibi sanat merkezleridir.⁷⁴ Aynı zamanda sanat merkezleri yalnızca Suriyeliler için değil diğer bağımsız sanatçılar içinde farkındalık oluşturmuştur. Suriyeli Sanatçı Berakdar’a göre ise sanat merkezlerinin buldukları mahalleyi bile etkilediğini ve sanatçıların

71 Görüşme 1, Yönetici, Kadıköy, 16.04.2019.

72 Derya Yücel, **a.g.e.**

73 Selin Girit, “Sadece Suriyeli Olarak Değil, Sanatçı Olarak Görülmek İstiyoruz”, **BBC Türkçe**, 20 Haziran 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40323834>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).

74 Y.y., “Kadıköy’deki Arthere İstanbul, Suriyeli Sanatçılar İçin Toplanma Merkezi”, **Berber Haber**, 05 Ekim 2018, <http://www.berberhaber.com/yasam/kadikoydeki-arthere-istanbul-suriyeli-sanatcilar-icin-toplanma-h176.html>, (Erişim Tarihi 24 Nisan 2019)

yabancılaşma hissini ortadan kaldırarak sanatçıların yaşadıkları ortama alışkın hissetmelerini sağlamaktadır.⁷⁵

Şekil 2: Sanat Merkezler: Depo

Sanat merkezlerine verilebilecek bir diğer önemli örnek ise SALT galerinin GALATA şubesi olan DEPO'dur. Depo İstanbul'un program kordinatörü Asena Günal, Depo'yu, farklı sesleri gündeme getiren alternatif bir mekân olarak tanımlamaktadır.⁷⁶ Suriyeli sanatçılar ve ürettikleri eserleri üzerinde, özellikle sinema sektöründe, yaşamış oldukları ülkedeki kısıtlanmış ifade özgürlüğü tarafından çok fazla etkilenmiştir. Depo'nun öncülüğünde yürütülen projelerde ise Türk ve Suriyeliler arasında işbirliği sağlayarak sanatçıların eserlerinde daha özgür davranabilmeleri sağlanılmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca Arthere İstanbul ve Depo gibi sanat merkezleri Suriyeli çocuk ve gençlere sanat eğitimi veren bir eğitim kurumu olarak da sayılabilirler. Çünkü köken gözetmeksizin herkese günlük çalışmalar, eğitim gibi birçok olanak sağlamak ve gençlere Suriyeli sanatçıların deneyimlerinden yararlanmalarına olanak sunmaktadır.

⁷⁵ Yücel, a.g.e.

⁷⁶ Yücel, a.g.e.

Sonuç olarak Suriyeli sanatçıların Türk sanat dünyasına adaptasyonunda ve Türkiye’deki çağdaş sanat ortamında yer edinmelerinde sanat merkezlerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

2.2.2.Suriyeli Sokak Sanatçıları ve Korolar

“Aklımda hep bir müzik projesi vardı. Bu benim güçlü olduğum alan. Bu benim hayatta kalabilmek için elimde olan barışçıl silahım. İstanbul’da yorgun ruhların dolaştığını hissediyorum. Suriyeli mülteciler çok yorgunlar. Hepimizin terapiye ihtiyacı var. Bu koro da ben dâhil hepimiz için bir terapi olmaya başladı. Vermek istediğimiz mesaj şu: Hepimiz insanız, kültürlerimizi paylaşabilir, birlikte güçlü durabiliriz. Birbirimize müzikle, şarkılarla yaklaşabiliriz. Müziği birlikte güçlü durmak için bir anahtar olarak bir terapi gibi kullanabiliriz.”⁷⁷

Suriyeli Sanatçı Maisa Alfahez’in yukarıda bahsettiği gibi, müziğin etkisi iki kültürün kaynaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Bunun temel nedeni diğer sanat dallarına göre sokak sanatında çok fazla yer etmesidir. Birçok Suriyeli müzisyen Türkiye’ye geldiğinde özellikle geçimlerini sağlamak için sokak sanatçısı olarak sanatlarını sergilemişlerdir.

Göçmenler göç ettikleri ülkelerde birçok farklı durumla karşı karşıya kaldıkları ve bunlarla baş etmek zorunda olduklarından dolayı, tüm becerilerini seferber etmektedirler. Şartlar nedeniyle şekillenen bu süreçte hem kendilerini keşfetmekte hem de kendi kültürlerinden taşıdıkları yargılardan kurtulmaktadırlar.⁷⁸ Saha gözlemlerine göre sokak müzisyenliği ise buna en güzel örnektir. Günümüzde Türkiye’de, özellikle İstanbul’da Suriyeli amatör müzisyenlerin çoğunun geçimini sokak müzisyenliğinden sağladığı gözlemlenmektedir. Bu durum Suriye’den farklıdır. Suriye’deki kamusal alanlar üzerindeki sıkı denetim ve kültüründe eğlence müziğine verilen değerin çok düşük olmasından dolayı, sokakta müzik yapmanın dilencilikle eş değer kabul edilmesi vurgulanmaktadır.⁷⁹

77 Selin Girit, a.g.e.

78 Evrim Hikmet Öğüt, “Suriyeli Sokak Müzisyenleri: Göç Hepimizi Değiştiriyor”, **1+1 Forum**, 29 Haziran 2018, <https://www.birartibir.org/goc-ve-multecilik/97-goc-hepimizi-degistiriyor>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).

79 Öğüt,a.g.e..

Suriyeli sanatçıların Türkiye'ye geldiklerinde sokak müzisyenleri ile karşılaştıklarında, Suriye'de bu tarz bir etkinliğin az olması nedeniyle farklı bir icra biçimini deneyimlemişlerdir. Şartlar nedeniyle şekillenen bu icra biçimi bazı durumlarda olumlu sonuçlara da yol açabilmektedir.

Şekil 3: Suriyeli Sokak Sanatçıları

Suriyeli müzisyen Munzer, Türkiye'deki ilk yıllarında arkadaşları sokakta çalmasını önerdiğindeki yaşadığı mahcubiyeti ve daha sonrasında sokak sanatının farklı ve olumlu bir deneyim olduğun fark etmesini anlatırken kendini keşfettiğini ve sokak sanatına duyduğu ön yargıyı Türkiye'de sokak müziği ile kırdığını belirtmiştir. Ayrıca, sokak, müziğin bir geçim kaynağı olarak kullanıldığı bir alan gibi düşünülse de sanatçıların sanatlarını sergiledikleri bir alan olarak da düşünülebilir. Çünkü sokak sanatçıları birlikte farklı projeler üretebilecekleri diğer müzisyenler ile tanışmakta ve kendilerine iş imkanı sağlayacak iş verenlerle de sokak müziği sayesinde tanışabilmektedirler.⁸⁰ Basser Baleh, tek başına Türkiye'ye gelip sokak müzisyeni olarak hayatını sürdürürken tanıştığı diğer müzisyenler ile birlikte grup kurarak Türkiye'de yeni bir hayat kuran Suriyeli müzisyenlerden biridir. Baleh yaşadığı bu deneyimi şu sözcükler ile ifade etmiştir:

⁸⁰ Ögüt, a.g.e..

“İstanbul’a geldiğim ilk ay çok zorlandım. Ev bulamamıştım. Bir ay kadar parklarda yattım. Sokakta müzik yaparak biraz para kazandım. Aslında sokakta çalmak eğlenceliydi. Her gün yeni insanlarla tanışyorsunuz. Country of Syria ile Amerikalı arkadaşım Owen sayesinde tanıştım. Grubun kurucusuydu. Bana birlikte çalmamızı teklif edince hiç düşünmeden tamam dedim. İlk konserimizi prova bile yapmadan verdik. Ve o konser ile birlikte yeni bir ailem oldu.”⁸¹

Suriyeli Sokak müzisyenleri diğer bir iş alanı olarak genellikle Arapça şarkılar söylediklerinden dolayı genellikle Arapça konuşulan ülkelerden gelen turistlerin tercih ettikleri restoran, kafe gibi işletmelerden teklif alsalar ve çalışsalar da, turizm sektörünün ve bu işletmelerde yapmış oldukları işlerin süreksizliği ve güvensizliği sokaktan tam anlamıyla kopamamalarının nedenlerinden biri olarak aktarılmaktadır.⁸²

Sokak müziğinin yanında, Türkiye’de kültürler arası etkileşimin müzik yoluyla sağlandığı diğer yapılanmalar ise korolardır. İstanbul’da bulunan Istanbul Mosaic Oriental Choir isimli koro ise bunlardan bir tanesidir. Koronun etkileşimi sağlamasının bir nedeni, sadece Suriyelilerden değil, Türkler ve Avrupalılardan oluşmasıdır. Türkiye’ye gelen Suriyelilerin karşılaştıkları en büyük problem olan dil sorunu, korolarda müzik yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Korolar hem kültürel kaynaşmayı sağlarken, hemde kendini müzik alanından geliştirmeye çalışan Suriyeli, Türk ve Avrupalılar için bir eğitim merkezi olarak hizmet vermektedirler.⁸³

Göçün genel yapısı itibari ile göç eden insanlar ve göç alan ülkedeki vatandaşların bir arada yaşamaları için birbirleri ile karşılaşmaları ve tanışmaları gerekmektedir. Sanat açısından baktığımızda ise, diğer sanat dallarıyla kıyasladığımızda mekânın elverişliliğinden dolayı Suriyelileri daha çok görünür kılan şey müzik ve Suriyeli müzisyenlerdir. Türkiye’deki Suriyeli müzisyenler etnik, din, sosyal kimlik ve müzik altyapıları açısından birçok değişkenin etkisini hissetmekte ve toplumun tüm kesimine hitap etmemektedir. Fakat müzik yoluyla dil

81 Özgür Duygu, “Artık Düş Bile Kuramıyoruz, Düş Kurmak Yasaklanmış Sanki”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

82 Hikmet Öğüt, **a.g.e.**

83 Girit, **a.g.e.**

sorununu göz ardı ederek toplumun farklı kesimleri ile doğrudan bir iletişim kurabilmektedirler. Özellikle sokakta müzik yapılması ve eğlence mekânlarında sahne almaları farklı gruplarla iletişimde olmalarını ve görünürlüklerini arttırmaktadır.

2.2.3.Sahne Sanatları

Suriyeli sanatçıların Suriye’de yaşananları ve içinde buldukları durumu anlatmak için kullandıkları temel sanatsal aktivite ise sahne sanatları ve kurulan yayın evleri sayesinde edebiyattır. Diğer sanatsal aktivitelerde ise durum farklıdır. Çünkü Türkiye’deki Suriyeli ressamalar genellikle soyut kavramlar üzerine yoğunlaşmakta ve Türkiye’deki sanatseverlere bakıldığında sahne sanatlarına oranla daha az bir kitleye hitap etmektedir.⁸⁴ Müzisyenler ise müziğin özellikle söz içeren biçimleri ile genellikle politik olarak anlamlandırılabilen için sanatçıların dönemselsel olarak dinleyiciler ile kurdukları ilişkide belirli sınırlamalar dâhilinde kalmalarını getirmektedir. Fakat sahne sanatları ve edebiyat izleyici ve okuyucuyla direkt bir şekilde etkileşime girebildiği ve her bir kişide var olan duygulara hitap ettiği için Suriyelilerin içinde buldukları durumu diğer sanat dallarına kıyasla daha kolay aktarabilmektedirler.

Sahne sanatları ile aktiviteler genellikle Suriyelilerin çok fazla olduğu sınır illerinde kurulmuştur. Bunun temel nedeni ise Suriyelilerin sınır bölgelerinde daha fazla olması ve Antep, Hatay gibi illerin Suriye’ye olan yakınlığıdır.⁸⁵ Gaziantep’te kurulan CUT Akademi de sahne sanatlarının Suriyelilere eğitim vermek ve Suriyelilerin yaşadıklarını topluma aktarmak için kurulan bir sanat akademisidir.

Suriye’de var olan sıkı devlet kontrolü ve bu kontrolün getirdiği sıkı sansür uygulamalarından dolayı, tiyatro, sinema gibi alanlarda faaliyet gösteren Suriyeli sanatçılar için bu tarz akademiler kritik bir rol oynamaktadır. Kurulan sanat akademileri genellikle kendilerini geliştirmek isteyen ve Suriye için gerçek bir sanat üreteceğine inanan kişilerin yer alabileceği mekânlar olarak düşünülmektedir.

⁸⁴ Derya Yücel, a.g.e.

⁸⁵ **Sınırım Ötesinden Sanat** (Sosyal Medya Röportajı)

Sanat akademileri yoluyla deneysel tarzda tiyatrolar sergilemekte ve uluslararası alanlara Suriye sinemasını taşımak için filmler çekmektedirler. Bu akademilerin çalışma grupları Türkiye'deki gelişmeler ile paralellik göstermekle birlikte, konu ile ilgili bir röportaj sanatla ilgilenen nüfusun genellikle Avrupa'ya göçmesi ile birlikte çalışma yapılan yaş grubu çocuk ve ergenlere doğru kaydığını ifade etmektedir.⁸⁶

Sanat Akademileri aynı zamanda bir eğitim merkezi olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış ve kendini geliştirmek isteyen birçok Suriyeli bu akademilerdeki kurslardan yararlanabilmektedir. Fakat Suriye toplumundaki var olan toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi bu kurslara kayıt olan Suriyelilere bakıldığında etkindir. CUT Akademi kurucu Suriyeli sanatçı Roula Al Kayal, bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“Suriye Devriminde kadınlar medyada yeterince yer bulamadı. Örnek vermem gerekirse, diyelim sinematografi kursu için ilan verdiğimizde, dokuz erkeğin kayıt yaptırdığını görüyoruz. Belki bir tane kameraya ve çekim yapmaya ilgi duyan kadın çıkıyor. Bu neden böyle? Neden bilmiyorum ama bu iş erkeklere özgü sanılıyor. Hayır kadınlar da yapabilir. Aksine kadınlar bu işte daha iyi. Toplumsal cinsiyet nutku çekmiyorum. Çünkü bizim doğamız ve yaratılışımız detaylar.. Sonuçta bu detaylar üzerine bir iş. Bu açıdan düşünüldüğünde kadınlar erkeklerden çok daha yaratıcı.”⁸⁷

Bu düşünceden yola çıkarak CUT Akademi gibi sanat akademileri kadın haklarını ve Suriye'deki yaşamı kadın gözünden anlatan projeler yapmakta ve bu konuda kendilerini Suriye'dekinden daha özgür hissetmektedirler.

Sanat akademilerinin bir diğer ilgi odağı ise çocuklardır. Türkiye'de bulunan yetim çocuk sayısının fazlalığı ve hayatlarını devam ettirmek için çalışmak zorunda kalan çocukların eğitim ihtiyacını dikkate alarak sanat akademileri çocuklara eğitim programları yazmakta ve çocuklar ile birlikte projeler yürütmektedirler. Birçok STK'nın uyum çalışmaları çerçevesinde çocuklara yönelik sanatsal faaliyetleri bulunmaktadır.⁸⁸

86 **Sınırım Ötesinden Sanat** (Sosyal Medya Röportajı)

87 **Sınırım Ötesinden Sanat** (Sosyal Medya Röportajı).

88 Örnek olarak bakınız: <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-cocuklar-bu-kez-tiyatro-oyunu-adiyaman-yerelfotogaleri-21990873/>; <http://www.medyagazete.com/osmaniye/yildiz-turk-ve-suriyeli-cocuklarla-bulustu-h26787.html>

2.2.4. Yayınevleri

Sahne sanatlarının sergilendiği yerler olan sanat akademilerinde olduğu gibi, hedef kitle ile direkt iletişime giren ve toplumsal kaynaşmayı sağlayacak bilgi akışını sağlayan diğer bir merkez ise yayın evleridir. Yayın evleri Arapça yayınları Türkçeye, Türkçe yayınları ise Arapçaya çevirerek dil sorununu ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca yayın evleri Türk, Suriyeli ve diğer yayıncılar için bir buluşma merkezi haline gelmiştir.⁸⁹ Suriyeli yayıncılar yayın evleri sayesinde Suriye ve Arap kültürü hakkında Türk toplumuna fikir vermeyi ve daha fazla diyalog kurulması için yayın evleri sayesinde bir ortam sağlamayı hedeflemektedirler.

Yayın evleri yalnızca kitap yayınları ile değil, şiir dinletileri, film gösterimleri, canlı müzik performansları ile birlikte bir çok sanatçıya kendilerini sergileyebilecekleri bir fırsat sunmaktadırlar. Böylelikle iki farklı kültüre sahip bireyler edebiyat ve sanat yolu ile birbirlerini tanımakta ve bu sayede kültürel uyumun gerçekleşmesine katkı sağlanmaktadır. Bu tarz bir diyalog ortamının ihtiyacını vurgulayan Suriyeli yayıncı Samir Al Kadri, kurucusu olduğu yayıneviniin kurulma nedenini ise şu cümleler ile açıklamıştır:

“Ben her şeyimi bu mekâna yatırdım. Dünyanın her yerinde böyle şeylere ihtiyacımız var. Bunu ticari bir yatırım olarak görmüyorum. Özellikle savaş gibi korkunç bir deneyimden sonra dünyanın Suriye hakkında ve Suriyeli sanatçılar hakkında bir şeyler öğrenmesi gerekiyordu, çünkü bizi kimse bizi tanımıyor. Bu yüzden böyle bir merkez kurmaya karar verdim. Şimdi pek çok insan, pek çok Türk entelektüel bizi tanımaya başladı.”⁹⁰

Samir Al Kadri'nin yukarıda söylediği gibi yayınevleri genellikle hem Suriyelileri ve Suriyeli sanatçıları Türk toplumu ile tanıştırmayı amaç edinmekte hem de Suriyelilerin ihtiyaçlarını karşılarken, yerliler ile Arap toplumu arasında sıkışıp kalan Suriyelilerin özellikle sanatçıların Türk toplumuna uyum sürecini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

Ayrıca 2016 yılından beri düzenlenen Uluslararası Türkiye Arapça Kitap ve Kültür Günleri Arapça kitap yayınlayan tüm yayınevleri için önemli bir fırsat

89 Derya Yücel, **a.g.e.**

90 Özgür Duygu, “Bizi İç Politika Malzemesi Yapmayın, Tanımadan Yargılamayın”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1n%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

oluşturmaktadır. Fuarda Suriyeli çocuklara özel etkinlikler yapılmakta ve her yıl bir Arapça çocuk dergisi hazırlanıp dağıtılmaktadır.⁹¹ Ayrıca fuarın hedef ve kazanımları arasında “savaştan kaçıp ülkemize sığınan Suriyeli kardeşlerimizin ülkemize uyum göstermesini, kendilerini ifade etmelerine imkân sunmak, Türkiye’de artmakta olan Arapça yayıncılığı desteklemek” yer almaktadır.⁹²

Yukarıda bahsedilen sanatsal ve kültürel aktiviteler göz önüne alındığında çoğu Suriyeli sanatçının kendi sanatlarına bakış açıları Suriye savaşından ve Türkiye’ye yaptıkları göçten etkilenererek, değişim geçirmiştir. Kimi Suriyeli sanatçılar sanatlarını Suriye iç savaşından bağımsız bir şekilde savaşı eserlerine dâhil etmeden icra etseler de, kimileri Suriye’de yaşananları eserlerine eklemeyerek yaşadıkları toplumlarda Suriye’de yaşananlara dikkat çekmeye çalışmışlardır.

2.3. Suriyeli Sanatçılara Dair Güncel Durum

Suriyeli ressam olan Samer El Kadri’nin belirttiği gibi Suriyeli sanatçıların genelinde olan düşünce, iç savaş bittikten sonra Suriyenin kendine gelmesinin uzun yıllar süreceğidir.⁹³ Bu noktada, geleceğe dair umutsuzluk had safhadadır. Suriyeli sanatçılar iç savaşın, ekonomik ve toplumsal huzursuzların olduğu bir ortamdan Türkiye’ye göç etmişlerdir. İçinde buldukları ortamda sanatlarını icra etmekte zorlanmışlardır.⁹⁴ Savaşın getirdiği sınırlamalar, toplumsal kaos, var olan yaşamsal geçikliğin estetiğe dair getirdiği zorluklar ve herşeyden önce önceliğin sanat olmaktan çıkması sürecin temelini oluşturur. Sanatçının geleceğe dair kaygıları, var olan düzeni, tüm eksikliklerine rağmen kaybediyor oluşu umutsuzluğunu beslemektedir.

Göç biryandan vatani, birçok durumda aileyi, sanatsal anlamda inşa etmiş oldukları yapıları geride bırakmak anlamına gelmekte ama aynı zamanda yeniden

91 <http://www.arapcakitapgunleri.com/hakkinda/> (erişim tarihi:01.06.2019)

92 <http://www.arapcakitapgunleri.com/arapca-kitap-gunlerinin-hedefleri/>(erişim tarihi:01.06.2019)

93 Ercüment Akdeniz, Ezgi Görgü, “Kimse Suriyelilerin Diğer Yüzünü Bilmiyor, **Evrensel**, 06 Temmuz 2015, <https://www.evrensel.net/haber/255289/kimse-suriyelilerin-diger-yuzunu-bilmiyor>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).

94 Örnek olarak:<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-sanatciya-5-yil-hapis>

umudu da beraberinde getirmektedir.

Elbette umutla başlanan süreçte Suriyeli sanatçılar göç sonrasında da farklı alanlarda, diğer Suriyeliler ile paylaştıkları sorunları da yaşamaktadır. En önemli kaygıları ise “kayıp kuşak” olarak gördükleri çocuklarının geleceğidir. Birçok Suriyeli mültecinin karşılaştığı sorun olan dil farklılığı sorunu için Suriyeliler önce kendileri Türkçe öğrenmeye çalışırken, çocuklarını da öğrenmeye teşvik etmektedirler. Bu noktada en büyük beklentileri ise resmi ve özel kurumların Türkçe öğrenmeyi kolaylaştıracak imkânlar sunmasıdır.⁹⁵ Dil problemi hem geçici eğitim merkezlerinde hem de resmi okullarda sorun olmuş ve uyum sürecinin önündeki önemli engellerden biri olarak ortaya konulmuştur.⁹⁶

Suriyeli sanatçılar ise Türkiye’de kurmuş oldukları yapılar ile birlikte Türk ve Suriyeli vatandaşları bir araya getirerek hem toplumsal kaynaşma ekseninin de uyumu desteklemeye hem de dil sorununu çözmeye odaklanmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Roula’nın Antep’te CUT Akademi ile yapmaya ve kurmaya çalıştığı yapıyı İstanbul’da Suriyeli Müzisyen olan Maisa Alfahez Mosaic Oriental Choir isimli koro ile yapmaya çalışmaktadır.⁹⁷ Bu koroda Suriyeliler, Türkler ve farklı milletler bir araya gelerek Türkçe, Arapça ve Farsça şarkılar söyleyip müzik eğitimi almaktadırlar. Bu sayede kültürel bir paylaşım ortaya çıkmaktadır.

Sahada yapılan gözlemler sanatçıların söyleminde Türkiye’de herhangi bir dışlanma ile karşı karşıya kalmadıkları vurgusunu içermekte ama “misafirlik” söyleminden rahatsız oldukları da gözlenmektedir. Çünkü misafirliğin bir sınır belirleme niteliği olduğu, hakkı değil, ev sahibinin arzusuna göre verdiği ile sınırlandırılmayı ve hatta ötekileştirmeyi çağrıştırdığı düşünülmektedir.⁹⁸ Ayrıca mülteci olarak değil sanatçı olarak düşünülmelemlerinin hem kendileri için hem de sanatları için daha yararlı olacaklarını vurgulamaktadırlar.⁹⁹

Yaşanan sorunlara rağmen, birçok Suriyeli sanatçının gazeteler ve internet sayfalarına vermiş oldukları röportajlar incelendiğinde, Suriye’deki baskı ve iç savaş

95 Murat Erdoğan, **a.g.e.**, s.328.

96 Yeşim Özer, Ayşegül Komsuoğlu, Z.Özde Ateşok, “One Common Future, Two Education Systems: The Case of Syrian Children of Istanbul” **European Education**, 2017, 49 (2-3): 120-129.

97 Selin Girit, **a.g.e.**

98 Murat Erdoğan, **a.g.e.**, s.329.

99 Selin Girit, **a.g.e.**

ortamından ayrıldıktan sonra birçok mülteci grup gibi kendilerinin de Türkiye’de bulunmaktan memnun oldukları ve kendilerini güven içerisinde hissettikleri gözlemlenmiştir. Türkiye’de olmak birçok açıdan sanata dair hayallerini gerçekleştirmek için olumlu bir ortam da sağlamaktadır. Her fırsatta Türkiye toplumuna ve hükümetine teşekkürlerini sunmaktadırlar.¹⁰⁰ Fakat hem saha da hem de medyaya yansıyan haberlerde umutsuzluk, kızgınlık ve endişe gibi duyguların da ifade edildiği görülmektedir. Bu durum göçün neden ortaya çıktığı sorusu ile bağlantılıdır. Herhangi bir nedenden dolayı ülkesinden zorunlu göç etmek durumunda kalan göçmen, göç ettikleri ülkeye hazırlıksız bir şekilde gelmesi sosyal ve ekonomik bazı problemler ile yüzleşmek zorunda kalmasına neden olmaktadır.¹⁰¹ Suriyeli mülteci sanatçılarda da bu durum söz konusudur.

Suriyeli sanatçıların Suriyelilere dair olumsuz vurguların medyada sürekliliğinden de rahatsız olduğu gözlenmiştir. Suriye’den Türkiye’ye göç edenlerle ilgili pek çok haber, analiz ve istatistik yayınlanmaktadır. Fakat bu yazılanlar okura, genelde savaş mağduru yoksul mültecileri, sokaklarda yaşayan açlık içindeki göç eden insanları göstermektedir. Suriyeli entelektüeller hakkında ya da Suriyelilerin yürüttükleri faaliyetler hakkında yayımlanmış haber oldukça azdır. Bulunanlar ise ana akım medyadan çok haber portallarındadır. Ayrıca sosyal medya da yalan ve ayrımcı haber noktasında önemli bir alanı oluşturmaktadır.¹⁰²

Medyada çıkan bu tür söylemler Türk toplumunu Suriyelilere karşı olan bakış açısını da etkilemekte ve Türk toplumu gözünde tek tip bir Suriyeli ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki medyanın büyük etkisi ile genellikle olumsuz özelliklerle donanmış bu stereotip Türk toplumunda Suriyelilere karşı bir ön yargı oluşturmaktadır. Suriyeli sanatçılar bu ön yargının varlığını hissettiklerini ve bu ön yargının yıkılması için tek çözümün kültürel kaynaşma olacağını ifade

100 Örnek haber olarak: Kenan İrtak, “Suriyeli Müzisyen Müzik Tutkusunu Türkiye’de Sürdürmek İstiyor”, *Anadolu Ajansı*, 16 Mart 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/suriyeli-muzisyen-muzik-tutkusunu-turkiyede-surdurmek-istiyor/1090479>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).

101 Murat Erdoğan, “Türkiye’ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler”, *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, (Ed. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.326.

102 Oğuzhan Taş, Tuğba, Taş, “Post-Hakikat Çağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (29) 2018, 183-208.

etmektedirler.¹⁰³ Maisa, Suriyeliler karşı ön yargının –kendi söylemi de ayrımcılık ve önyargı içermektedir - olduğunu iddia etmiş ve durumu medya ile ilişkilendirmiştir:

“Türkiye’de yaşamaktan mutluyum ama bir yandan da burada Suriyelilere yönelik çok fazla ön yargı var. Özellikle medya bu ön yargıları besliyor. Sanki tüm Suriyeliler hırsız, suç işliyorlar, kadınlar ise kapalı, eğitimsiz. Hayır, ben kendimi bildim bileli başım açıktı, hep modern bir hayatım oldu. Koroda Alman bir arkadaşımız var. Alman medyasında gördüğü Suriyeli mülteci imgesi yüzünden önceleri bu koroya katılmaktan çekindiğini söyledi. Aramıza katıldığında bizimde normal insanlar olduğumuzu gördü.”¹⁰⁴

Özellikle sinema sektöründe, sanatçılar, bir çok baskı altında sanatlarını icra ettiklerini ama Türkiye’de daha özgür hareket edebildikleri vurgusu yapılmaktadır. Sinema özellikle uyum anlamında önem taşıdığı bir Suriyeli sanatçıların sözlerinde ifadesini bulmaktadır:

“Biliyorsunuz Türkiye’de yaşayan Suriyeli sayısı üç milyona yaklaştı. Bu insanların büyük bölümü bir daha ülkelerine dönemeyecek. Bundan sonra daha fazla kültürel entegrasyon üzerine çalışmamız gerekiyor. Biz de bu yüzden ilk adımı Suriye sinemasını tanıtan filmlerle başlatmak istedik”¹⁰⁵

Aynı röportajda sinemacıların Suriye’de bürokrasi ve sansür mekanizmaları nedeniyle neredeyse hiç film üretemedikleri ifade edilmekte ve bu nedenle fazla tanınmadıklarını belirtilmektedir. Aktarılan diğer bir görüş ise Türkiye’de özellikle Sultanbeyli, Bağcılar gibi İstanbul’da Suriyelilerin yoğun olduğu semtlerde film gösterilmek istendiği fakat filmlerin altyazılarının hazırlanmasında Türkiye’de film çevirisi yapabilecek donanımda Arapça bilen çevirmen sayısının azlığı nedeniyle sorun yaşandığı aktarılmaktadır.¹⁰⁶

Ayrıca Suriyeli Sanatçılar ile Türkiyeli sanatçılar arasında bir iletişim ortamının gerekliliği söz konusu iken, bir çok Suriyeli sanatçıya göre öncelikle yerel sanatçılar arasında böyle bir iletişim ortamının kurulması gerekiyor. Fakat Türkiye’de bu ortamın kurulmadığı ve dolayısıyla Suriyeli sanatçılara olan desteğin azlığı göze çarpmaktadır. Çünkü Türkiye’deki sanat alanı yerleşmeyi ve burada üretmeyi gerçekten isteyenleri de imkânsız bırakmaktadır. Bunun altında yatan iki

103 Abdulkadir Gölcü, Ayşe Nur Dağlı, “Haber Söyleminde Öteki’yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 2017, s.17.

104Selin Girit, *a.g.e.*

105Özgür Duygu, “Sanatçının Sığınmacı Olarak Hikayesi”, Medium, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1C4%9F%C4%B1mac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>

106 Duygu, “Sanatçının Sığınmacı Olarak Hikayesi”.

temel neden ekonomik nedenler ve Türkiye’deki sanat alanının yapısıdır. Türkiye’de sanat alanında var olan tekelleşme ve sıradanlaşma ile birlikte resim, heykel gibi görsel sanatlar çok fazla alıcıya hitap etmediği için, sanatçılar için ekonomik sıkıntıya yol açmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de sanat olan bakış açısının, aceleci ve ön yargılı bir bakış açısı olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden güce ve popüler olana verilen değer artması ve yeniliğe kapalı bakış açısının ortaya çıkması ile birlikte bu iletişim ortamı kurulamamaktadır.¹⁰⁷

Suriyeli Sanatçıların çoğu Türkiye ve Suriye arasında benzerliğin çok fazla olduğunu ve iki toplumun birbirlerini tanıyarak oluşan ön yargıyı yıkabileceklerini ifade etmektedirler. Suriyeli yayıncı Samir Al Kadri ve eşi Gülnar’da bu fikri öne süren sanatçılardandır:

“Toplum olarak birbirimize ne kadar çok benzediğimizi tahmin bile edemezsiniz, her şeyimiz çok benziyor, yemeklerimiz, kadın-erkek ilişkilerimiz, aşka bakış açımız bile çok benziyor. Belki Türklerde farklı olan tek şey şu, biraz daha asabi olabiliyorlar. Bunun dışında ortak noktamız çok fazla. Bunları görmek için birbirimizle daha fazla konuşmamız birbirimizi tanımamız lazım. İsterseniz benden nefret edebilirsiniz ama önce beni tanımanız gerekmez mi?”¹⁰⁸

Samir Al Kadri’nin yukarıda bahsetmiş olduğu gibi birbirini tanıma ve toplumsal kaynaşma süreçlerinin gerçekleşeceği uygun mekânlar (galeri, cafe, yayınevi vs.) Suriyeliler ve Türkler tarafından inşa edilmeye başlanmıştır. Suriyeli Sanatçılar bu mekânları ticari bir yatırım olarak görmemekle beraber dünyanın her yerinden insanlara Suriye ve Suriyeli Sanatçıları anlatabilecekleri bir fırsat olarak görüyorlar. Hatta Türkiye’de Suriyeliler tarafından kurulmuş birçok merkezin temelinde yatan neden budur: sanatlarını ve kendilerini insanlara aktarmak.

107 Özgür Duygu, “Kavramsal Olarak Aşılan Sınırlar Pratikte Aşılmıyor”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019) 108
Özgür Duygu, “Bizi İç Politika Malzemesi Yapmayın, Tanımadan Yargılamayın”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

3.BÖLÜM

KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI VE UYUM: SURIYELİ SANATÇILAR ÜZERİNE İNCELEME

Kimlik inşasını geçmişe ait herşeyin geride bırakılması ve tümüyle yeniden inşa olarak düşünmek yanlıştır. Bireyler aynı anda birden çok kimliğe sahip olduğu için, değişik zaman ve mekânlarda farklı kimlikler ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁹ Farklı etnik, dini vb kimliklere sahip göç dalgaları sonucunda göç edilen ülke içerisinde etnik ve kültürel farklılık ortaya çıkmakta ve bu durum gerek göç edenin gerekse göç edilen toplumun kimlik inşasında farklılaşmayı arttırmaktadır. Örneğin, savaş sonrası Suriye'den Türkiye'ye göç eden Suriyeli bireyler için sadece bir mekân değişikliği söz konusu değildir. Suriyeli mültecilerin toplumsal, siyasal, ekonomik ve bireysel kimlikler açısından değişim de söz konusudur.

Göç kavramı, bireysel ve toplumsal açıdan incelendiğinde, farklı etmenler tarafından etkilenen ve bu faktörleri etkileyen bir olgudur.¹¹⁰ Bu yüzden göç süreci ve sonrası uyum sürecinin analizinin yapılabilmesi için bu faktörlerin de birbirleri ile olan etkileşimini ele almak gerekmektedir. Göç edilen toplumdaki sosyal kurumlar, sosyal yapılar, yasalar ve ekonomik, siyasi gelişmeler gibi toplumun nesnel temelini oluşturan etmenler ve göç edilen ülkedeki toplumsal yapı ve değerler süreci etkileyen etmenlerdir.¹¹¹ Diğer tüm göçmenlerde olduğu gibi, Suriyeli sanatçıların davranışları ve yaşam koşulları, sosyopolitik durumlardan ve tarihsel belleklerinden etkilenmekte, ayrıca değişen ve gelişen sosyal çevre ile diğer grup ve bireyler ile etkileşimi sonucu davranışları ve yaşam koşulları değişmektedir.¹¹²

Günümüz Suriye örneğinde olduğu gibi, göç edilen ülkede göçmenler, kendi dilini, dinini, kültürünü ve kimliğini korumaya çalışmaktadır. Diğer bir taraftan göç edilen ülkedeki toplum da göçmenlere karşı kendi yapısını dayatmaktadır. Bu yüzden

109 Kaldık, **a.g.e.**, s.32.

110 Khalaf, Ilgar, **a.g.e.**, s.40.

111 Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.28.

112 Doğu Şimşek, "Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 2018, s. 369.

göç edilen ülkelerde kimlik inşası süreci çatışmalı bir hal almaktadır. Çünkü göçmenler varolan kimliklerini yeniden inşa etmeye çalışmakta ve kendi kültürleri ve göç ettikleri ülkedeki toplumun kültürünü harmanlayarak bu süreci gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu yüzden bireyler birbirlerinin farklılıklarına saygı göstermeyi öğrenmek zorundadır. Dolayısıyla bireyler çoğulculuğu kabul etmelidirler. Çünkü göç sonucunda birlikte yaşamayı öğrenmek ve karşılıklı etkileşim kaçınılmaz bir sonuçtur.¹¹³ İlgili literatür de farklı yeni gelen grupların uyumunda kültür-sanat rolünün önemini altını çizmektedir. Kültür-sanatın sağladığı fayda ağırlık olarak; “a) iyileştirici değeri açısından veya b) entegrasyonu ve topluma kabulü kolaylaştıran bir sivil eğitim aracı olarak.... c) kültür-sanatın kapsayıcı toplumlar üreten radikal kozmopolitlik ruhundan beslenerek birlikte yaşamın dönüştürücü yollarını devreye sokma potansiyeli” bağlamında değerlendirilebilir.¹¹⁴

Göçmenlerin kimlik arayışı, göçmenlerin kendilerini diğer bireylerle ve gruplarla ilişkisi dâhilinde tanımlaması ve kendisini bu ilişki içerisinden konumlandırması ile bağlantılıdır. Göç eden birey yeni bir ülkeye başka bir yerden taşıdıklarını getirmektedir. Ayrıca yeni bir ülkenin ona sunacağı olanaklar ve imkânlar konusunda beklentileri vardır.¹¹⁵ Suriyeli sanatçılar da, diğer tüm sanatçılar gibi, toplum içerisinde eserleriyle var olmaya çalışmaktadır. Bu var olma sürecinde, Suriyeli sanatçılar, kendi kültürlerini ve göç öncesinde sanatlarının temelini oluşturan değerleri Türkiye’deki toplumsal yapı ile harmanlamaya çalışmaktadırlar.¹¹⁶ Bu inşa sürecinde ise, ortak tecrübe ve deneyime sahip bireyler ile etkileşime girmekte ve sosyal bağlar kurmaktadırlar. Kimlik inşasında bu bağın –kültürel kimlik kavramını da dikkate alarak- inşa sürecinin aktörleri önemli bir noktadır. Aynı kültürü taşıdığı Suriyeliler mi ya da Türkiye’de yaşayan ve Suriyelilere karşı olumlu veya olumsuz bir yargı sahibi diğer bireylerle mi?¹¹⁷ Çünkü ilgili süreç ve ilişkiler sonucu kimlik inşası ve uyum gerçekleşmekte, bireylerin buldukları topluma ayak uydurma süreçleri kolaylaşmakta veya zorlaşmaktadır. Bu noktaları dikkate alarak bu bölümün

113 Ömer Aytaç, “Kent Mekanları ve Kimlik/Farklılık Sorunu”, **İdealkent**, 2013, sy. 145.

114 Feyzi Baban, Kim Rygiel, “Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek”, **İKSV**, 2018

115 Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.29.

116 Arzu Uysal, “Sanatçının Kimlik Arayışı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2006, s.116.

117 Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.29.

ana tespiti, Suriyeli sanatçılar ve bu sanatçıların Türk toplumu ile uyumu ele alındığında, sanatçıların iletişim halinde oldukları diğer bireylerin, grupların ve sosyal kurumların onların sanatlarını ve bakış açılarını değiştirdiği olmuştur.

Göç sonucunda bireylerde başlayan kimliğin yeniden inşa süreci hem bireysel hem de sosyal kimlik üzerinden gerçekleşmektedir. Bireysel kimlik, bireyin kendisini nasıl tanımladığı ile ilişkili iken sosyal kimlik ise bireyin sosyalleşme sürecindeki etkileşim içerisinde bulunduğu gruplarla olan ilişkisi sonucunda oluşur. Bireysel kimlik, etnik kimlik, kültürel kimlik ve dini kimlik gibi birçok kimlikten oluşmaktadır.¹¹⁸ Mekan ve sosyal alandaki değişimlerle doğru orantılı olarak bu kimlikler değişime uğramaktadırlar. Bu duruma etnik kimlik üzerinden örnek verilmek gerekirse, Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli sanatçıların kendi aralarında oluşturdukları “biz” kavramı ve kolektif bir yapı oluşması için Türkiye’de kurulan sanat merkezleri varolan değişimin somut göstergeleridir. Bu tarz kolektif grupların kimlikleri diğer gruplarla etkileşime girmekte ve süreç içinde zamanla değişmektedir.¹¹⁹

Türkiye’de yaşamlarını sürdüren Suriyeli sanatçıların kimliklerin göç deneyimi ve sonrasında yeniden inşası sürecinde, kavramsal bölümdeki tartışmalar ile uyumlu biçimde, birey ve toplum arasındaki ilişki sonucunda şekillendiğini ve bireyin toplumla ilişkisi çerçevesinde kendini inşa ve var ettiğine dair vurgular görülmektedir. Suriyeli sanatçıların kimlik inşası sürecinde, toplum ve birey arasındaki ilişkinin çok önemli olduğu ve toplumsal kimliğin bireysel kimliği etkilediği vurgusuyla örtüşen biçimde Suriyeli sanatçıların Türkiye’deki toplumsal yapı ve iç dinamiğe uygun bir hayat sürmeye çalıştığı ve etkilendiği fakat Suriye’den taşıdıkları Suriyeli kimliği ve eserlerinde var olan kültürel imgelerle geçmiş deneyimlerini taşımaya ve katmaya devam ettikleri de gözlenmektedir.

Suriyeli sanatçıların kurmuş oldukları sosyal bağlar genellikle kendileri gibi Suriye’den göç eden sanatçılar ya da Suriyelilere karşı olumlu bir bakış açısına sahip diğer bireyler ve gruplardır. Bu etkileşimler sonucunda, sanat merkezleri, kafe, yayınevleri gibi yapılar kurarak, uyum sürecini kolaylaştırmaya çalışmaktadırlar.

118 Kaldık, a.g.e., s.36.

119 Aytaç, a.g.e., sy. 147.

Diğer bir taraftan, Türkiye'deki Suriyeli sanatçılar için, uyum sürecini zorlaştıran en büyük engel ise medyanın etkisi ile Türkiye'de Suriyelilere karşı oluşan ön yargılardır. Bu önyargıları ise kurulan bu sanat merkezleri gibi yapılar ile kendilerini tanıtarak ve toplumsa bütünleşerek kırmaya çalışmaktadırlar.

Entegrasyon/uyum ise bireylerin bir yerden başka bir yere gidip o mekân içerisinde erimeleri ve geçmişlerinden, değerlerinden ve kültürlerinden tamamen koparak yeni bir şey inşa etmek demek değildir. Aksine entegrasyon/uyum bireylerin buldukları yerde eski ve yeni değerleri harmanlayarak toplumlar ve kültürler arasında köprüler inşa edilmesidir.¹²⁰ Türkiye ve Suriye, coğrafi ve tarihsel açıdan birbirine çok yakın olmasında rağmen, sosyal ve kültürel yapı anlamında farklılıkla taşımaktadır ve tarihsel süreçte birçok nokta da inşa edilen bir uzaklık mevcuttur. Suriye'den Türkiye'ye doğru yapılan göçlerden sonra, beraber yaşamak zorunda olan bu iki toplum arasında köprüler kurabilecek niteliğe sahip bir çok edebiyatçı, yayıncı, akademisyen, sanatçı, yazar, ressam ve müzisyen Türkiye'de hayatına devam etmektedir. Suriyeli sanatçılar, iki toplumun birbirleriyle olan uyumu açısından önemli bir rol oynamakta ve Suriye kültürünü, Türk kültürü ile harmanlayarak, ve Türk toplumu ile etkileşim içerisine girerek uyumu sağlamaya çalışmaktadır.

Bu bölümde Suriyeli sanatçılarla yapılan görüşmelerden ve var ettikleri mekânlardaki gözlemlerden faydalanılacaktır. Çalışma kapsamında, yukarıda vurgulandığı gibi iletişim kurulmaya çalışılan bir çok Suriyeli sanatçı, Suriye iç savaşı ve Suriye'den Türkiye'ye yapılan göç hikâyeleri hakkındaki sorulara karşı sessiz kalmışlardır. Sanatçılar, sadece öz geçmişlerinin veya geçmişteki anılarının konuşulduğu ve analiz edildiği bir araştırma konusu olmak istememekteler. Çünkü Türkiye'de kendileri ile yapılan araştırmalarda araştırma sürecinde kendilerine yakın olan kişilerin araştırma sonrasında ortadan kaybolduğunu vurgulamışlardır. Yapılan bir görüşmede yaptığımız görüşmelerde daha öncesinde birçok araştırmacı, gazeteci vb. kişinin destek olmak istedikleri için yanlarını geldiklerini, fakat elde etmek istedikleri bilgiyi edindikten sonra bir daha sanat merkezlerine uğramadıklarını dile getirilmiş ve bu durumun Suriyeli sanatçıları olumsuz etkilediğini ve toplumdaki diğer bireylere karşı bir ön yargı oluşturmalarına yol açtığını aktarılmıştır.¹²¹

120 Selin Girit, a.g.e.

121 Görüşme, Ressam, Kadıköy, 19.04.2019

Görüşmeler ve gözlemlerle Suriyeli sanatçıların kimlik inşası sürecinde “ait olma” sorunsalının ve “önyargı ve ötekileştirme” başlığının kimliğe etkisi tartışılmış ve inşa süreci, kültürü merkezi olarak bir “uyum ve kültürlenme” süreciyle etkileşime girdiği ortaya konulmuştur. Bu başlıklar yapılan medya analizi ve Suriyelilerin gelişi ile medyadan yer alan çok sayıda haberin içeriğinden aktarımlarla desteklenmiştir.

3.1.Ait Olma İhtiyacı

Bir yere ait olma ihtiyacı göçmenler için kendilerini bir yurda bağlama, kendini yaşadığı yerde güvende hissetme ve orada mutlu bir hayat sürmekle alakalıdır.¹²² Yeni bir mekânda yaşam inşa edilmeye çalışılırken geçmişe dair bazı aidiyetler yeni mekâna da taşınır. Suriyeli sanatçılar, geçmişe olan bağlılıklarının ve bugünkü yaşama taşıdıklarının merkezinde aileleri olduğu gözlenmiştir. Suriyeli sanatçılar ile birlikte yapılan görüşmelerde göç ile ilgili yapılan konuşmalarda sanatçılar göç deneyimlerini anlatmaya genellikle ailelerinden ve aile yaşantılarından bahsederek başlamaktadırlar. Bu noktada, sanatçıların duydukları özlemi tanımlarken merkeze Suriye’yi değil, Suriye’de yaşamını devam ettiren aile yakınlarını yerleştirdikleri görülmektedir. Göç eden Suriyeli sanatçıların çoğunun duygusal açıdan aile desteğini alarak göç ettiği gözlemlenmiştir.

Göç sonrasında ise bir yere ait olma bağlamında, bireyler yeni sosyal bağlar kurmaya çalışırken aynı zamanda önceki sosyal bağların kopmaması için de çaba göstermektedirler. Çünkü ait olma hissi bireysel bir ihtiyaç olarak düşünüldüğünde, kurulan sosyal bağların zayıflaması ve kopması bireylerde üzüntüye yol açmaktadır. Bu yüzden bireyler –aileye dair bağlar gibi- eski bağlarını korumaya çalışmakta veya zayıflayan bağlarının yerine yeni sosyal bağlar kurmaya çabalamaktadırlar.¹²³ Bu noktada, göçmenler göç ettikleri yerlerde farklı bireyler ile tanışmakta ve yeni arkadaşlıklar kurarak yeni gruplar içerisinde kendilerini konumlandırmaktadırlar. Çünkü göç sonucunda eski ilişkiler ve bağlar zayıflamakta ve yok olmaktadır. Bu yüzden Suriyeli sanatçılar ekseninde yurt özleminin ve kaybedilen sosyal bağlar

¹²² Gezici Yalçın, a.g.e., s.59.

sonunda ortaya çıkan üzüntünün yeni sosyal çevrede kurulan yeni sosyal bağlar ile azaldığı gözlemlenmektedir.

Sanatçıların, içinde buldukları toplumsal gerçeklikle etkileşim içerisinde olarak eserler ürettiklerini¹²⁴ dikkate aldığımızda eskiye dair olanlar ve yeni inşa edilenler sanata birlikte yansımaktadır ve bu durum farklı toplum yapıları ve mekanların sanatlarına yansımalarını getirir:

“Bir yere ait olmak kendini sınırlamak anlamına geliyor bence. Ben her yerde kendini iyi hissetme fikrini seviyorum. Karşılaştığım her yer, her yeni insan benim için bu dünyada büyük bir aileye sahip olmak demek. Sadece bir mekâna ait olmak bir şeyleri kaybetmek gibi geliyor. Bu nedenle geçmişe nostalji duymak pek adil gelmiyor, zira o zaman şimdiki zamanı geçmişin anıları ile dolduruyor ve bugüne yer bırakmıyorsunuz. Anılar bir mekana ait kimliği yaratır, ona karakterini verir ve bu yüzden nostalji tek başına iyi veya kötü bir şey değildir ancak mekanlar için konuşacak olursak bugüne dair görsel bilgiye ve gerçekliklere de yer açmak gerekiyor.”¹²⁵

Suriyeli ressam Imad’ın yukarıda ait olmak ile ilgili kurduğu cümlelerden de yola çıkılabildiği gibi, genellikle görsel sanatlar ile uğraşan sanatçıların çoğu herhangi bir sanatçının başarılı olması veya sanatına devam edebilmesi için belli bir mekâna ve ülkeye bağlılığının zorunlu görmemektedir. Türkiye’deki Suriyeli sanatçılarda gözlemlenen ait olma hissi ise doğrudan bir mekâna bağlılığı değil, Türk toplumu tarafından sanatçı olarak kabul görme ve diğer bireyler ve gruplar ile etkileşim içerisinde bulunarak kendilerini bir topluluk içerisinde konumlandırabilmek ile ilişkilidir. Bu durum kendilerine ait geçmişin ve bugünün anlatılarını bir araya getirebilecekleri sanat merkezleri gibi alanların ortaya çıkmasını getirmiştir.

Yapılan görüşmelerde Suriyeli sanatçıların devam ettiği mekânların onlar için “ait olma” bağlamında rutin bir sanat merkezinde çok daha fazlasını ifade ettiği gözlenmiştir. Sanat Merkezlerinde aktif olarak yer alan Türk bireyler ile konuşulduğunda, Suriyeli sanatçıların kurdukları sanat merkezlerinin, Türkiye’deki galerilerden çok farklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Suriyeli sanatçılardan

124 Arzu Uysal, **a.g.e.**, s.116.

125 Özgür Duygu, “İstanbul’da Yeni Bir Gökyüzünün Altında...”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

kendi sanat dalları ile alakalı birçok bilgiyi edinebildikleri bir okul ve sosyalleşme ortamı olarak sanat merkezlerini kabul ederek çoğu zamanlarını sanat merkezlerinde geçirdiklerini ifade etmişlerdir.¹²⁶

Suriyeli sanatçılar aktif olarak yer aldıkları bu sanat merkezleri ve gruplar için çok fazla “ev” metaforunu kullanmaktadır. Bu bağlamda, Suriyeli sanatçılar için yeni bir deneyim olan Türkiye toplumunda bir yere ait olma hissini bu yapılar ve bu yapılar içerisinde etkileşimde oldukları bireyler sayesinde yaşamaktadır. Örneğin Ali Omar Arthere İstanbul’dan bahsederken bu metaforu çok fazla kullanmaktadır.

“Burada evimde gibi hissediyorum, rahatım. Çalışma şansımız oluyor. Dürüst olmam gerekirse hayatta her zaman bir şeyler değişiyor ama bu benim için sorun değil. Benim için önemli olan çalışmaya devam etmek ve arkadaşlarım ile iyi olup iyi vakit geçirmek. İşin özü bu aslında. Ben ressamım, savaşmak istemedim.”¹²⁷

Ayrıca mekânlarda kurulan ilişkiler bir yandan Türkiye’deki Suriyeli sanatçıların, sanatları ile ve sanatçı kimlikleri ile birlikte kendilerini Türk toplumu içerisinde konumlandırmaya çalışmasına zemin hazırlamakta, hem de mekan ile tanımladıkları ait olma vurgusu ile örtüşen biçimde, içinde buldukları grupları “aile” kavramı ile tanımlayarak bu gruplara karşı duydukları aidiyet duygularını yansıtmaktadırlar.¹²⁸

Son olarak, Suriyeli sanatçılar, yalnızca Suriyeli mülteciler ile birlikte etkileşim içerisine girerek, etnik bir grup oluşturmaya çalışmamışlardır. Tam tersine, Türk toplumu içerisinde var olan diğer bireyler ile birlikte de etkileşimi önemseyerek, toplumsal ve kültürel kaynaşmaya olanak sağlamaktadırlar.

3.2.Ön Yargı ve Ötekileştirme

126 Görüşme, Resim Bölümü Öğrencisi (Türk vatandaşı), Kadıköy, 11.05.2019

127 İstanbul’dan Dünyaya Açılan Suriyeli Sanatçı: Ben Ressamım, Savaşmak İstemedim (Sosyal Medya Röportajı)

128 Özgür Duygu, “Artık Düş Bile Kuramıyoruz, Düş Kurmak Yasaklanmış Sanki”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

“Burada Suriyeliler hakkında çok fazla ön yargı var. Bir Suriyeli iyi bir şey yaptığında görülüyor ama kötü bir şey yapsa hemen tüm Suriyeliler damgalanıyor. Bu biraz Almanya’daki Türklerin durumuna benziyor.”¹²⁹

Suriyeli müzisyen Hussein’in yukarıdaki söylemlerinden de anlaşılacağı gibi, Türkiye’de Suriyelilere karşı var olan ön yargı Suriyeli sanatçıların kimlik inşasında doğrudan ya da dolaylı yollardan etkili olmaktadır. Çünkü oluşan bu ön yargı, Suriyeli sanatçıların birbirleriyle kenetlenmesine ve diğer sanatçılar ile etkileşim içerisinde olarak sanatlarını kendilerini tanıtmak ve Türk toplumunda var olmaya çalışmak için kullanmasına neden olmuştur.

Kavram olarak, ön yargı bir grubun tamamına ya da bir gruba ait olduğu için belli bir bireye yöneltilen hatalı, değişmeyen ve genellemeci olumsuz tutum şeklinde tanımlanabilmektedir.¹³⁰ Var olan bu ön yargının temelinde yatan neden, ön yargı beslenen bireyin tanınmaması ve emin olunmayan yargılar sonucunda birey hakkında olumsuz çıkarımların var olmasıdır.¹³¹

Göç ve ön yargı arasında doğrudan bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Bu ilişki toplumsal yapının her alanında görülebilmektedir.¹³² Türkiye’deki Suriyelilere karşı olan ön yargı incelendiğinde ise medyanın gücü ve iletişim teknolojilerinin gücünün artması ile algı yönetiminde etkinliğini arttıran sosyal medyanın etkisi göz ardı edilemeyecek düzeydedir.¹³³ Suriyeli müzisyen Yousef, Türk medyasının Suriye konusundaki tutumunu garip bulduğunu ve medyanın sorunla değil sorunun sadece işlerine yarayacak kısımlarını umursadıklarını dile getirmiş ve oluşan ön yargıda medyanın büyük etkisi olduğunu vurgulamıştır.¹³⁴

Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi incelendiğinde kullanılan dilin önemi göze çarpmaktadır. Çünkü konu hakkında toplumun tam anlamıyla bilgi sahibi

129 Özgür Duygu, “Avrupa’da Gökyüzü Daha Bulutlu”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

130 Yasemin Çakırer Özservet, “Göçmenlere Yönelik Önyargı Araştırması”, **Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma ve Uygulama Merkezi**, 2017, s.1.

131 Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.112.

132 **a.e.**, s. 112.

133 Yasemin Çakırer Özservet, **a.g.e.**, s.3.

134 Özgür Duygu, “Sistem Sadece Suriye’de Değil Küresel Anlamda Çöktü”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

olmadığı durumlarda, kullanılan dil toplumun algısını kolaylıkla şekillendirmektedir.¹³⁵ Türk medyasında Suriyeliler de ağır bir dille işlenmekte ve zavallı, problemlı, yoksul, suçlu, katil, hırsız, suç işleme potansiyeli fazla ve ülkeye maddi bir yük olan bireyler olarak resmedilmektedir. Bu noktada medyanın bu söylemleri Türk kamuoyundaki algıyı yönetmekte ve biçimlendirmektedir.¹³⁶ Bu noktada, Türk medyasında var olan haber başlıkları üzerinden analiz yapmak doğru olacaktır. Örneğin yüzlerce örnekle çoğaltılabilecek haber başlıkları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Suriyeli Kadın, Pazarda Cüzdan Çaldı¹³⁷
- Suriyeli Gelinin Fidyeye Oyunu¹³⁸
- Okulu Bırakıp Kaçakçılığa Başladılar¹³⁹
- Suriyeli Çocuklar Futbolla Türkiye'ye Uyum Sağlıyor¹⁴⁰
- İstanbul'un Zengin Suriyelileri¹⁴¹

Gazetelerde Suriyeliler ile alakalı haber sayısı yüksek olmamakla birlikte, haber başlıklarından anlaşılacağı gibi çok fazla “Suriyeli” olmak vurgusu yapılmaktadır. Suriyeli sanatçıların da eleştirdiği en büyük konu Suriyeli vurgusunun çok fazla yapılmasıdır. Onlara göre “Suriyeli sanatçı” adlandırması hatalı bir adlandırmadır.¹⁴² Çünkü her bir sanatçı farklı sosyo-ekonomik sınıflara ait, farklı nedenlerden dolayı göç etmiş ve farklı estetik anlayışları olan sanatçılardır. Bu

135 Hakan Alp, “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ayrımcı ve Ötekileştirici Söylemin Yerel Medyada Yeniden Üretilmesi”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, 2018, s. 24.

136 Abdülkadir Gölcü, **a.g.e.**, s. 17.

137 Y.y., “Suriyeli Kadın, Pazarda Cüzdan Çaldı”, **Sabah**, 14 Kasım 2016, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2016/11/14/suriyeli-kadin-pazarda-cuzdan-caldi>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

138 Y.y., “Suriyeli Gelinin Fidyeye Oyunu”, **Milliyet**, 01 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-gelinin-fidyeye-oyunu-gundem-2219261/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

139 Gürkan Akgüneş, “Okulu Bırakıp Kaçakçılığa Başladılar”, **Milliyet**, 07 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/-okulu-birakip-kacakciliga--gundem-2391712/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

140 Y.y., “Suriyeli Çocuklar Futbolla Türkiye'ye Uyum Sağlıyor”, **Sözcü**, 5 Aralık 2016, <https://skor.sozcu.com.tr/2016/12/05/suriyeli-cocuklar-futbolla-turkiyeye-uyum-sagliyor-562358/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

141 Serhan Sevin, “İstanbul'un Zengin Suriyelileri”, **Habertürk**, 18 Temmuz 2015, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1104495-istanbulun-zengin-suriyelileri#>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

yüzden bu tarz bir genellemenin yapılması Suriyeli sanatçılar için doğru bir genelleme değildir. Ayrıca, Suriyeli vurgusu onları şu anda yaşamakta oldukları Türk toplumu içerisinde var olan ön yargıdan dolayı farklı bir noktada konumlandırmakta ve sanatçı kimliği ile değil Suriyeli kimliği ile tanımlanmasına neden olmaktadır.

Onlara göre, sanatçılar medyada ve araştırma konuların da Suriyeli kimlikleri ile var olabilirken, sanatçı kimliklerine değer verilmemektedir. Suriyeli müzisyen Yousef bu hoşnutsuzluğu kendi hikâyesinden bahsederken ifade etmiştir.

“Türkiye’de Suriyeli sanatçılara yönelik bir destek görmedim bugüne dek, bildiğim bir platform da yok. Eğer bulabilseydim kendi albümüm için bulurdum sanıyorum. Geçen sene bir cover albüm yaptım. Arkadaşlarımla beraber, çalmaktan zevk aldığımız şarkılardan oluşan bir albümdü. BBC Türkiye ile bir söyleşi yaptık, sonra bir televizyon ilgilendi, haber yaptı bizimle. Ancak sonrasında hiç kimseden ses çıkmadı.”¹⁴³

Oluşan bu karşılıklı ön yargı, toplum içerisinde bir öteki yaratmış ve sanatçıların kimlik inşası sürecinde kimi zaman zoraki bir kimlik yaratsa da kimi zaman da sanatçıların toplumun farklı kesimlerinin tutumuna karşın tutumunu etkileyerek yeni kimlikler oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, oluşan ön yargılar, sanatçıların hangi sosyal grup içerisinde var olacağını etkilemiş ve sosyal kimliklerinin oluşmasında etkili olmuştur.¹⁴⁴ Bu sosyal çevre genellikle, kendileri gibi ülkelerinden göç etmek zorunda olan sanatçılardan oluşmaktadır. Türkiye’de bulunan yerel sanatçı toplulukları ile de iletişime geçseler de sınırlı bir bağ kurabilmişlerdir. Çünkü onlara göre, Türkiye’deki yerel sanatçılar arasında da sıkı sıkıya bir iletişim olmadığı için, bu durum Suriyeli sanatçıların yerel sanatçılar ile olan iletişimini sınırlamıştır. Suriyeli sanatçı İmad bu durumdan bahsederken, bu iletişim ortamının kurulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir:

“Henüz Türkiye’de sadece bir yıldır yaşıyorum ancak gördüğüm kadarıyla Türkiye’de, Suriyeli sanatçılar ile Türkiyeli sanatçılar arasında iletişim ortamından

142 Ezgi Bakçay, “Bir de Mülteci Sanatçı Sergisi Yapalım Yaklaşımında Sorun Var”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1n%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

143 Özgür Duygu, “Sistem Sadece Suriye’de Değil Küresel Anlamda Çöktü”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1n%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

144 Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.59.

ziyade önce yerel sanatçıların arasında böyle bir iletişim ortamının olması gerekiyor. Umuyorum daha fazla örnek görürüz yakında.”¹⁴⁵

Türk sanatçılarla kurulacak sanata dayalı işbirliklerinin ve iletişimin “ötekileştirme”yi sınırlayacağı açıktır. Suriyeli sanatçılar ile çalışmalar yürüten Türk sanatçı Deniz Sağdıç, Türkiye’deki yaşamak zorunda kalan Suriyeli sanatçıları ve Suriyeli sanatçılar ile etkileşim kurulması gerektiğini aşağıdaki sözler ile ifade etmektedir:

"İçlerinde büyük acı var. Bunu sanatla örtmeye çalışıyorlar. Bunu gözlerinden, fırçaya vuruşlarından, dokunuşlarından anlayabiliyorsunuz. Türkiye'deki sanatçılar olarak egolarımız biraz susturup onlara yanımızda yer açmamız gerek. Birlikte yürürsek hem hissiyat olarak hem de üretimsel olarak daha fazla büyüyeceğiz"

Diğer bir taraftan, din ve ulusal kimlik gibi faktörlerde Türkiye’ye göç etmiş çoğu Suriyeli gibi sanatçılar üzerinde de tutumlarda değişime yol açmıştır. Oysa ötekileştirme ile mücadele ortaklıkların da vurgulanması önemlidir.

Müslüman olma iki toplum arasındaki ortak kimliklerden biridir. Aynı zamanda din, yalnızca inanç dünyası üzerinde bir etki değil, sosyo-kültürel yapısını ve yaşantısını değiştiren bir etmendir.¹⁴⁶ Bu noktada dini kimlik ortaklaştırıcı bir rol oynarken farklı dinden olanlar için aynı rolü oynamamaktadır. Türkiye’de çok fazla din vurgusu yapıldığı ve Türkiye’ye göç etmiş bir çok Hristiyan Suriyeli sanatçının Avrupa’ya taşınmak zorunda kaldığı iddiası da bu noktada farklı olanın göç sürecinin devam edebildiğini göstermektedir.¹⁴⁷

Kültürel uyum ile örtüşen biçimde ilgi çekecek biçimde “ait olma” çabası olarak da görülebilecek bir çerçevede çabalarda gözlenmektedir. Sokak müziğinin İstanbul’da en etkin olduğu İstiklal Caddesi üzerinden bir inceleme yapılacak olursa, Suriyeli sokak müzisyenleri normalde rap, jazz gibi farklı müzik türleri ile ilgilenseler de, sokakta İstiklal Caddesindeki izleyici kitlesini cezbedebilecek

145 Özgür Duygu, “İstanbul’da Yeni Bir Gökyüzünün Altında”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

146 Muhittin Aşkın, “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, s. 217.

147 Özgür Duygu, “Sanatçının Sığınmacı Olarak Hikayesi”, **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>

şarkıları tercih etmektedirler. Yine de, Arapça şarkılar genellikle halk tarafından rahatsız edici olarak tanımlanmaktadır. Bu durum Suriyelilerin genel olarak maruz kalmakta olduğu ayrımcı dilin bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Türk ulusal kimliği ile de ilişki kurulmaya ve hassasiyete saygı duyulmaya çalışılmıştır. Örneğin, 15 Temmuz darbe girişimi ertesinde günlerce Türk bayraklı tişörtler giyerek müzik yapmışlardır.¹⁴⁸ Bu durumun en temeli hem Türk topluma desteklerini göstermek iken, aynı zamanda, “sınırların ve ırkların ötesinde hepimiz insanız” mesajı vermektir.

Suriyeli sanatçılar ile yapılan görüşmelerde bir çok kez, milletten önce insan vurgusu yapan Suriyeli sanatçıların çoğunda var olan yaklaşım, Suriyeliliğe ya da başka bir kimliğe ihtiyaç duymadan, insana insan olduğu için değer vermektir. Sanata yaklaşımları da bu düşünce etrafında tekrardan şekillenmiş ve içinde buldukları sosyal yapılar içerisinde de Suriyelilere, Türklere ve diğer temas ettiklerine bilgi vermeye, onlarla bir arada yaşamaya ve hem kendi kültürlerini tanıtmak hem de diğer kültürleri tanımaya özen göstermişlerdir.

Genellikle geçmişe ve Suriye yönetimine olan kızgınlıkları olmasına rağmen, Türkiye’de apolitik bir kimliğe bürünmeyi tercih ettikleri belirtilebilir. Çoğu zaman Türk hükümetine vermiş olduğu desteklerden dolayı teşekkürlerini sunsalar da, kendilerinin herhangi bir partiye oy verme potansiyeline sahip bir birey olarak düşünülmesine karşı çıkmaktadırlar. Ayrıca hükümetin sunmuş olduğu kolaylıklar sonrasında sosyal medyada var olan olumsuz söylemlerden dolayı oluşan ön yargıyı kırmak istemekte ve bunu da sanat yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Sonuç olarak, medya ve sosyal medyanın büyük etkisi ile ortaya çıkan karşılıklı ön yargı ve sonucunda meydana gelen ötekileştirme, Suriyeli sanatçıların kimlik oluşumunu etkilemiştir. Yani kimlik inşasında var olduğu gibi, öteki kavramı “ben” kavramını oluşturmuştur. Suriyeli sanatçıların bu süreçte kullandığı araç ise kendi sanatları olmuştur. Sanatlarını Türk kültürünü tanıyarak ve Türk kültürüne kendi kültürlerini harmanlayarak kendi sanat anlayışlarını şekillendirmişler ve sanat yolu ile şuanda yaşadıkları toplum ile aralarındaki ilişkiyi sağlamlaştırmaya ve toplum içerisinde sanatçı olarak kendilerine yer bulmaya çalışmışlardır.

148 Hikmet Öğüt, a.g.e.

3.3.Kültürlenme ve Uyum

Uyumun gerçekleşmesi için iki toplumunda birbirini tanıması ve birbirlerinin kültürlerini öğrenmesi gerekmektedir.¹⁴⁹ Suriyeli sanatçılar, iki toplumun bir araya gelebileceği mekanlar kurarak, Türk toplumu ile etkileşim içerisinde olmaya çalışmaktadırlar. Türkiye’de bir kitapevinin kurucusu olan Samer El Kadri, kitapevinin ihtiyaçtan doğduğunu belirtmiştir. Bu ihtiyacın, hem Suriyeli sanatçıların Türk halkına kendilerini anlatma ve Türk halkını tanıma ile alakalı olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁰

Suriyeli sanatçılarla gerçekleştirilen görüşmelerde, uyum önündeki en büyük engel dil sorunu olarak ortaya konulmaktadır. Bu noktada, açılan sanat merkezleri ve bir çok farklı toplumun bir arada bulunabileceği sanat akademileri ve korolar gibi yapılar bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için olanak tanıyan toplanma merkezleridir. Sanat akademilerinin Suriyelilerin topluma hızlı adaptasyonunu sağlamak için yapmış olduğu diğer etkinlikler ise eğitime dayalı etkinliklerdir. Bu sayede, bir çok sanat dalında Suriyelilere eğitim olanağı sunarak topluma entegre olmasında ve toplum içerisinde kendilerine yer edinmelerine yardımcı olmaya çalışmaktadırlar.

Suriyeli sanatçılar ve dâhil oldukları gruplar, bu süreçte, yalnızca Suriyeliler ile çalışma yapmamaktadır. Bir çok farklı sosyal yapılar ile etkileşim içerisinde bulunarak, Suriye kültürünü tanıtacak aktiviteler de bulunmaktadır. Örneğin Arthere İstanbul ve Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı ortak bir şekilde Suriye sineması üzerine bir tanıtım etkinliği düzenlemişlerdir.¹⁵¹ Bu iki yapıda artık kültürel uyum temelinde çalışmalar yapılmasının gerekli olduğunu düşünmekte ve bu noktada Suriyelilerin yoğun olduğu illerde kültürel çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır.

149 Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.75.

150 Ercüment Akdeniz, Ezgi Görgü, **a.g.e.**

151 Tarek Ali, “Suriyeliler Artık Kalıcı, Artık İnsani Yardımın Ötesinde Kültürel Entegrasyon da Önemli”; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1n%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Ayrıca Suriyeli sanatçıların yapmış oldukları aktiviteler yalnızca Suriye kültürünü tanıtmak ile kalmamış aynı zaman diğer kültürleri de Suriyelilere tanıtmıştır. Farklı toplumlara dâhil ve farklı kültürel değerlere sahip sanatçıların bir arada bulunabileceği etkinlikler düzenleyerek kültürlerin birbirleriyle kaynaşmasına olanak sağlamışlardır. Yayınevleri Türkçe kitapları Arapçaya, Arapça kitapları Türkçe'ye çevirip yayınlamışlar, sanat merkezli, Türk, Suriyeli, Avrupalı bir çok ressamın resimlerini sergileyerek, sahne sanatları ile ilgilenen topluluklar modern tarzda oyunlar sahneleyerek ve Suriyeli sanatçılar, Türk, Suriyeli, Avrupalı birçok bireyin dâhil olabileceği korolar kurup her dilde şarkılar söyleyerek bu sürece destek olmaktadır.

Sonuç olarak, Suriyeli sanatçılar, Suriye toplumunun ve kültürünün, Türk toplumu ile uyumunda kendilerine aracı bir rol üstlenmiş ve medyanın aksine, Suriyelilerin farklı bir yüzünü Türk toplumuna göstererek var olan ön yargıyı yıkmaya çalışmaktadır. Bu süreçte Suriyeli sanatçıları da sanata karşı bakışlarında bir değişimi gözlemlemek mümkündür. Bu değişim uyum başlığının karşılıklı bir süreç olduğuna ve her iki tarafında değiştiğine örnektir. Sanatçıları kendileri toplumsal uyum sürecini yaşarken sanata bakış açıları da değişmektedir.

Sanatçı, yaşadığı çevre ve hayat arasında bağ kurarak bu farkındalığı estetik bir dille topluma aktarmaktadır. Yani kendi yaşamı boyunca elde etmiş olduğu kazanımları ve deneyimi şekle veya biçime dönüştürmektedir. Sanatçı etkileşim içerisinde bulunduğu çevre ve o çevrenin koşulları etrafında kendi benliğini şekillendirmekte ve toplumdaki edindiği deneyimleri ve bilgi birikimini sanat yoluyla topluma tekrardan sunmaktadır. Bu yüzden sanatçı ve sanatçının içerisinde bulunduğu toplum arasındaki ilişki ve toplum içerisinde yaşadığı deneyimler arasında sıkı sıkıya bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla göç sonucunda değişen toplum ve karşılaşılan yeni kültürel değerler sonucunda tüm bireylerde olacağı gibi Suriyeli sanatçıların sanatlarında ve sanata karşı bakış açılarında gerçekleşecek değişim kaçınılmazdır:

“İlk bir yıl gayet iyiydi. Yazar ve çizerler çalışmalarını devrime katkı sağlamak için elinden geleni yapıyordu. Ondan sonraki 2-2.5 yıl boyunca ise çok dönemiydi. Hepimiz şok olmuştuk. Sanatçılar etraflarına baktıklarında sürekli birilerinin öldüğünü görüyordu. Niye dünya olan biteni izliyordu? Niye her gün

binlerce insan ölüyordu? Olan biteni anlamlandırmakta zorlanıyordu. Bu 2.5 yıl boyunca Suriyeli aydınlar hiçbir şey yapmadı. Şok haldeydiler. Yazan yazmayı bıraktı, ressam resim yapmayı bıraktı. Bu süre boyunca içimizde bir şeyler ölüyordu. Ben, örneğin yaptığım her şeyi bıraktım Şimdi yeni yeni kendime gelmeye başladım. Diğer kişiler de öyle. Artık bir şeyler yapmamız gerekiyordu. Fakat şimdi bile normal bir ruh haline sahip olduğumuzu söyleyemem. Artık normal değiliz.”¹⁵²

Suriyeli yayıncı Samer El Kadri, savaşın ve savaş sonrası dönemin sanatları üzerindeki etkisi yukarıdaki sözlerle özetlemiştir. Birçok Suriyeli sanatçı El Kadri gibi savaş ve savaş sonrası göç döneminin sanatlarını etkilediği vurgulamaktadır. Fakat kimi Suriyeli sanatçı göç sonrasında eserlerin de geçmişlerine yani Suriye’deki dönemlerine referanslar gösterse de, kimisi Suriye’de yaşananları eserlerine konu etmemiştir. İstanbul’da yaşayan Suriyeli Ressam Ahmed Raid Mohamad Suriye’de yaşananları ve mülteci yaşamını sanat eserlerine konu etmek istemediğini belirtmektedir:

“Mültecilik ya da savaş üzerine bugüne kadar bir çalışma yapmadım, yapamam da. Ölen insanların üzerinden bir şey kurgulayıp, bunu resme dökmek maalesef içimden gelmiyor.”¹⁵³

Göç sonrasında Suriyeli sanatçıların sanatlarındaki değişimi incelemek gerekirse, Suriyeli fotoğraf sanatçısı olan Omar Bayraktar, 2012 yılında Türkiye’ye göç etmeden öncesine kadar ki süreçte çalışmalarında sosyo-politik dönüşümü belgeliyordu. Örneğin, Hafız Esad’ın fotoğraflarıyla Baas Partisi’nin iyileştirme politikasını karikatürize eden kurşun kalem fabrikasını fotoğraflar ile Esad dönemindeki hatalı modernleşme çabalarını eleştirmektedir.¹⁵⁴

152 Ercüment Akdeniz, Ezgi Görgü, **a.g.e.**

153 Y.y. “Savaşı Anlatmak İçimden Gelmiyor”, **Yeni Şafak**, 07 Nisan 2019, <https://www.yenisafak.com/hayat/savasi-anlatmak-icimden-gelmiyor-3465458>, (Erişim Tarihi, 20.06.2019).

154 Y.y. “Correction Movement”, **Arthere İstanbul**, 2014, https://www.arthereistanbul.com/gallery_710439.html, (Erişim Tarihi 24 Temmuz 2019)

Şekil 4: Correction Movement by Omar Bayraktar

Fakat Türkiye'ye göç ettikten sonra bir çok sanatçının eserlerinde olduğu gibi, eserlerinde melankoli ve yalnızlık duygusu ağır basan eserler üretmiştir.

Şekil 5: Untitled by Omar Bayraktar

Omar Baraktar'da olduğu gibi Khayyam Zedan, Abdullatif Aljeemo gibi Suriyeli ressamalarda eserlerinde insana odaklanarak insani duyguları eserlerinde işlemeye başlamışlardır.

Göç sonrası dönemde Suriyeli sanatçılarda görülen en büyük değişim sanata bakış açıları olmuştur. Çünkü Suriye'deki dönemde sanat bir amaç olarak görülse de, göç sonrası Türkiye'deki dönemlerinde, Suriyeli sanatçılar için sanat hem amaç hem

de toplumla uyum sürecinde bir araç haline gelmiştir. Örneğin Suriye'de dilencilik olarak görülen sokak müziği, Türkiye'de ise diğer sanatçılar ile iletişim halinde olmak ve maddi bir geçim kaynağı yaratmak için araç haline gelmiştir.¹⁵⁵ Diğer bir taraftan, Roula Al Kayal'ın CUT

Akademisinde olduğu gibi, Suriyelilerin hayatı ve Suriye'de yaşananlar sanat yoluyla Türkiye'deki bir çok ilde bir çok kesime anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁶

155 Evrim Hikmet Ögüt, a.g.e.

156 **Sınırım Ötesinden Sanat** (Sosyal Medya Röportajı)

Suriyeli sanatçılar, Türkiye'deki kültürel uyumu, sanatsal ve kültürel etkinlikler ile sağlamaya çalışmıştır. Fakat bu noktada, Suriyeli değil, sanatçı kimlikleri ile ön plana çıkmaya çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda, sanatçı olarak sanatın bütünleştirici ve evrensel yapısını kullanarak, bir çok kesime ulaşmaya çalışmış ve iki toplumun birbirini tanıyarak bir arada mutlu bir şekilde yaşamasına olanak sağlamaya çalışmışlardır.

Diğer bir taraftan, kendi sanatlarını ve kendi geçmiş deneyimlerini “kayıp kuşak” olarak adlandırdıkları Suriyeli çocuk ve gençlere sanat merkezleri gibi yapılar altında aktararak, eğitim vermeye başlamışlardır. Bu noktada, sanatlarını bir eğitim aracı olarak kullanmışlar ve Suriyeli gençlerin eğitimlerini tamamlamaları ve topluma uyum sağlamalarına destek sağlamışlardır. Aynı zamanda oluşturdukları projeler ile birlikte Suriyeli çocuklara çocukluk dönemi yaşatmayı amaçlamaktadırlar. Örneğin, Suriyeli ressam Aziz Hoax, Suriyeli çocuklara eğitimin önemini göstermek için ve mülteci kamplarında çocuk yetiştirmenin önemi hakkında farkındalık yaratacak bir proje oluşturarak, Hiba kampında çocuklar için bir kostüm partisi düzenlemiştir.¹⁵⁷

Göç sonrasında İstanbul'da yaşayan sanatçıların eserlerinde genellikle İstanbul'un renkli sokakları ve İstanbul'un mimari yapısı işlenmektedir. Örneğin Suriyeli süsleme sanatçısı Hisham Magik, göç sonrasında Türk el sanatlarından çok etkilenmiş ve Arap ve Türk el sanatları içinde kullanılan motifleri ve desenleri birbirlerine harmanlayarak kendine özgü bir süsleme sanatı ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁸

Türkiye'deki Suriyeli sanatçılar için sanat bir “umut” olarak düşünülebilir. Onlara göre, savaştan kaçan sanatçıların sanat yoluyla ayakta kalmaları bir toplumun yeniden iyileşmesine yardımcı olabilir. Çünkü Yousef'in de dediği gibi, müzik ve sanat her zaman umut veriyor: “bazen insanlara yaşadıkları, gördükleri, tanık oldukları kötü şeyleri unutturarak, bazen de onları biraz olsun rahatlatarak” bunu yapmaktadır.¹⁵⁹ Özetle,

¹⁵⁷ Y.y., “Suriyeli Çocuklara Eğitimin Önemini Göstermek İçin...”, **Milliyet**, 1 Ekim 2018, <http://www.milliyet.com.tr/galeri/suriyeli-cocuklara-egitimin-onemi-gostermek-icin-2752347>, (Erişim Tarihi 24 Temmuz 2019)

¹⁵⁸ Y.y., “Suriyeli Sanatçı Eserleriyle Türkiye'yi Temsil Etmek İstiyor”, **TRT Haber**, 16 Ağustos 2018, https://www.trthaber.com/m/?news=suriyeli-sanatci-eserleriyle-turkiyeyi-temsil-etmek-istiyor&news_id=380516&category_id=8, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

sanatçılar, hayatlarını devam ettirmek için sanatlarına sıkı sıkıya bağlanmış ve yeni tanıştıkları Türk kültürü ile sanatlarını harmanlayarak yeniden şekillendirmektedirler. Hisham Magik gibi, Türk kültüründen etkilenen bir diğer sanatçı olan Abdulsettar Al Sattuf, Türk toplumunun değer verdiklerine, Suriyelilerin de değer verdiğini dile getirerek mozaik ile Atatürk portresi yaparak sergilemeye başlamıştır.¹⁶⁰

SONUÇ

Bu çalışma, savaş sonrası Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli sanatçıların kimlik inşası sürecinde etkilendikleri faktörleri ve göç sonrasında sanata karşı değişen bakış açılarını incelemektedir. Bu bağlamda kullanılan yöntemler ve yapılan araştırmalar sonucunda, Suriyeli sanatçıların toplumla uyumu ve Türk toplumdan beklentileri göz önüne alındığında Türkiye'de bulunan diğer Suriyelilerden farklı bir süreç izledikleri gözlemlenmiştir.

Öncelikle, Suriyeli sanatçılar genellikle Suriye'nin eğitilmiş olmaları ve entelektüel altyapılarının desteğiyle, diğer Suriyelilere kıyasla, dil sorununu daha kolay atlatabilmişlerdir. Çoğu evrensel bir dil olma özelliğine sahip olan İngilizceyi günlük hayatlarında kullanabilmekte ve İngilizce yoluyla farklı bireyler ve kurumlar ile iletişime geçebilmektedirler. Diğer bir fark ise ekonomik ve sosyal sınıf açısından ortaya çıkmaktadır. Türkiye'ye gelen Suriyeliler, göç sonrasında ilk etapta, ekonomik sorunlar ile baş etmek zorunda kalsalar ve yaşadıkları yerlerden, çalışmak zorunda oldukları işlere kadar bu problemler Suriyelilerin tutum ve davranışlarını etkilese de, Suriyeli sanatçılar için bu denli büyük bir etki oluşturmamıştır. Bunun temel nedeni, Suriyeli sanatçıların, Suriye'de buldukları sosyal sınıf ve Suriye'deki ekonomik durumlarıdır. Ekonomik problemler Suriyeli sanatçılar için hiç bir sorun oluşturmamıştır demek doğru değildir. Yalnızca, toplumla iletişimini diğer Suriyelilere nazaran İngilizce ile kolaylıkla sağlayabildikleri için sanatları ile birlikte Türk toplumuna daha kolay adapte olmuşlardır. Bu bağlamda turizm ve özellikle eğlence sektöründe kolaylıkla varlık gösterebilmektedirler. Ayrıca teknolojinin gelişmesi ile birlikte, sanatçıların sanat eserlerini sergiledikleri ve sanat eserlerinin satışını gerçekleştirebildikleri mekânları fuar ve sergilerden, internet portallarına kaymıştır. Bu bağlamda, sanatçılar, eserlerini tanıtmak ve eserlerinden ekonomik bir kazanç sağlamak için farklı toplumlarda bulunmak ya da farklı toplumlarda yaşamak zorunda değillerdir. Bu yüzden, Suriyeli sanatçılar, Türkiye'de sanatçı kimliklerine sarılarak, uyum sürecinde, bireysel ve toplumsal kimliklerini yeniden inşa sürecinde ve toplumla etkileşime geçme de diğer Suriyelilere karşı daha avantajlı konumdadır.

Suriyeli sanatçılar, iki kültürün birbiriyle kaynaşması ve kültürel uyumun gerçekleşmesi açısından köprü görevi üstlenmektedirler. Suriye'den gelen

Suriyelilerin yarım kalan eğitimlerini tamamlamaları için farklı sanat dallarında eğitim vererek, Suriyelilerin Türk toplumu içerisinde varlık gösterebilmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Diğer bir taraftan, Arap kültürünü ve Suriye'nin kültürel değerlerini Türk toplumundaki birey ve gruplara tanıtarak kültürel kaynaşmayı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu faaliyetleri yürüttükleri mekânlar ise sanat merkezleri, korolar, sokaklar, sanat akademileri ve yayınevleridir. Bu mekânlarda yürüttükleri aktiviteler ile birlikte iki farklı kültüre sahip toplumların ve bireylerin birbirlerini tanımalarını sağlamaktadırlar. Suriyeli sanatçıların geneline göre, Türkiye'de Suriyelilerin güvende ve mutlu hissetmelerinin kültürel uyum sürecinin sağlıklı işlemesi ile olacağıdır. Çünkü kültürel uyum ile birlikte Türk toplumunda Suriyelilere karşı var olan ön yargılar ve olumsuz düşüncüler zamanla azalacaktır. Yani iki farklı kültürün bir arada yaşaması için gerekli olan şey bu iki toplumunda birbirlerini tanmasıdır.

Türk basının ve sosyal medyanın oluşturduğu ön yargıya karşı, Suriyeli sanatçılar, sanatları ile birlikte Suriye'nin farklı bir yüzünü göstermeye çalışmaktadırlar. Bu noktada, Türk basını ve sosyal medya olarak konuyu sınırlandırmak doğru değildir. Suriyelilere karşı oluşan bu önyargının oluşmasında, hem Suriye hem de Türk tarafının payı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda, Türkiye'deki Suriyelileri, Avrupa'daki Türklere benzetmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Türkiye'deki Suriyeli sanatçılara göre oluşan önyargılardan dolayı, sanatçı kimlikleri değil Suriyeli kimlikleri ön plana çıkmaktadır. Fakat sanatçılar, Suriyeli kimlikleri ile değil sanatçı kimlikleri ile birlikte anılmak istediklerini dile getirmektedirler. Ancak araştırma sırasında göze çarpan bir bulguda, Suriyeli kimliklerinin Türkiye'de yaşayan bir sanatçı olarak onlar için bir avantaj sağladığıdır. Çünkü bu kimlik toplum içerisinde göz önünde olmalarına ve medya kanalları, sosyal kurumlar ve Türkiye'de var olan bir çok sanat merkezleri tarafından onları görünür kılmaktadır. Suriyeli kimliği ile sanatına yansıtan sanatçıların bazıları, Suriye'deki göç hareketlerini ve Suriye'deki yaşananları eserlerinde konu etmekte ve Suriyeli kimlikleri tanınmalarında bir araç haline gelmektedir. Bu noktada göç ve savaş sürecini sanatına doğrudan yansıtmayan sanatçılarda vardır.

Suriyeli sanatçıların genel değişimi sanata karşı bakış açılarında ve sanatlarında kullandıkları malzemelerin farklılaşmasında meydana gelmiştir.

Suriye’de rejimin ve bazı durumlarda toplumun baskısı altında kalan sanatçılar birçok noktada Türkiye’de daha özgür hareket etmektedir. Suriyeli sanatçıların, kendilerini sınırladıkları bir nokta ise, kabul görme ihtiyacı ile sanat eserlerini şekillendirmeleridir. Örneğin, sokak müzisyenleri repertuvarlarını, toplumun kabul görebileceği şarkılardan oluşturmaktalar, ya da yayınevlerinde çevrilen kitaplar, topluma hitap edebilecek ve okuyucu kitlesi oluşturabilecek kitaplar olarak seçilmektedir.

Sanata karşı bakış açılarında meydana gelen en büyük değişim ise sanatı bir araç olarak kullanmaya başlamalarıdır. Sanatçılar, eserleri ve sanatlarıyla birlikte kültürel tabanda bir kaynaşma sağlayarak bireylerin ve toplumların bir arada yaşamalarını kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Ayrıca sanat, gördüğünü, hissettiğini ve duyduğunu aktarma ile ilişkili olduğundan dolayı değişen mekân ve toplumdan kaynaklı Suriyeli sanatçıların sanatlarına ve sanata bakış açısının değişmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla yeniden inşa süreci sanatçıların hem bireysel ve sosyal kimliklerinde hem de sanata karşı bakış açılarında işleyen bir süreçtir.

KAYNAKÇA

- Acehan, Abdullah: "Sürgün Edebiyatı", **Journal of World of Turks**, 2009, s.199-205.
- Ada, Sefer: "Arabesk Müziğin Toplumsal Boyutları", **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 1992, s.1-6.
- Aghdashloo, Aydin: "**Biography**", Kasım 1993, https://www.aghdashloo.com/?page_id=4, (Erişim Tarihi 23.12.2018),
- Akdeniz, Ercüment ve Görgü, Ezgi: "Kimse Suriyelilerin Diğer Yüzünü Bilmiyor", **Evrensel**, 06 Temmuz 2015, <https://www.evrensel.net/haber/255289/kimse-suriyelilerin-diger-yuzunu-bilmiyor>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).
- Akdoğan, Bayram: "Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak", **y.y.**, s.213-245.
- Akgüneş, Gürkan: "Okulu Bırakıp Kaçakçılığa Başladılar", **Milliyet**, 07 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/-okulu-birakip-kacakciliga--gundem-2391712/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Akıncı, Bukey, Nergiz Ahmet ve Gedik Murat: "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", **Göç Araştırmaları Dergisi**, 2015, s.58-83.
- Akköz Çevik, Semra: "Suriye'den Türkiye'ye Göçün Etkileri", **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, 2016, s.80-83.
- Akman, Kubilay: "Shirin Neshat ve Allah'ın Kadınları", **İzinsiz Gösteri**, 2006
- Aljazeera: "Suriyeli sanatçıya 5 yıl hapis", (2014, 19 Aralık) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-sanatciya-5-yil-hapis>
- Alp, Hakan: "Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ayrımcı ve Ötekileştirici Söylemin Yerel Medyada Yeniden Üretilmesi", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, 2018, s.22-37.
- Altıntaş, Osman ve Eliri, İsa: "Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu", **İdil Dergisi**, 2012, s.61-74.
- Angella, Nazarian: "Woman Without Men: Iran and Its People in Transition", **The Hoffington Post**, 2009.
- Arman Karasu, Mithat: "Türkiye'ye Yönelik Dış Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü ve Etkileri", **Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, 2018, s.21-41.

- Aslan, Rengin: "İstanbul'un Gizli Dünyası: Suriyeli Sanatçılar", **BBC**, 13 Temmuz 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150711_suriyeli_sanatcilar_rengin, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Aşkın, Muhittin: "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, s.214-220.
- Aytaç, Ömer: "Kent Mekanları ve Kimlik/Farklılık Sorunu", **Idealkent**, 2013, s.138-169.
- Azar, Sami: "Embodying Lost Glory", **y.y.**, http://www.aghdashloo.com/?page_id=208, (Erişim Tarihi 23.12.2018).
- Azman, Ayşe ve Yetim, Nalan: "Eleştiri Metinleri Üzerinden Toplumsal Kimlik Okumaları", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 2013, s.64-83.
- Babacan, Abdurrahman: "Siyaset, Postmodern Kimlik ve Gençlik", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 2018, s.211-228.
- Baban Feyzi, Kim Rygiel: **Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek**, İstanbul:İKSV, 2018
- Bakçay, Ezgi: "Bir de Mülteci Sanatçı Sergisi Yapalım Yaklaşımında Sorun Var"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı: "Karagöz Tekniği ve Estetiği", **Türk Dili Dergisi**, 1969
- Barın, Hilal: "Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Göç Araştırmaları Dergisi**, 2015, s.10-56.
- Bayraklı, Cemile: **"Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmeleri Örneği"**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007.
- Berber Haber: "Kadıköy'deki Arthere İstanbul, Suriyeli Sanatçılar İçin Toplanma Merkezi", **Berber Haber**, 05 Ekim 2018, <http://www.berberhaber.com/yasam/kadikoydeki-arthere-istanbul-suriyeli-sanatcilar-icin-toplanma-h176.html>, (Erişim Tarihi 24 Nisan 2019)
- Bertucci, Lina: "Shirin Neshat: Women Without Men", **Flash Art**, 2010, s.96-98.
- Bilgin, Asuda ve Oksal, Aynur: "Kültürel Kimlik ve Eğitim", **Academy Journal of Educational Sciences**, 2018, s.82-90.

- Boyraz, Zeki: "Türkiye'de Göçmen Sorununa Örnek Suriyeli Mülteciler", **Journal of Worlds of Turks**, 2015, s.35-58.
- Canbay Tatar, Hüsniye: "Batının Kimlik İnşasında Ötekinin Yeri", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, s.91-102.
- Canyurt, Dilek: "Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye'de Riskler", **Akademik Bakış Dergisi**, 2015, s.127-146.
- Chang, Richard: "Orange County Register", 20 Kasım 2009, <https://www.ocregister.com/2009/11/20/iranian-art-offers-window-to-changing-world/>, (Erişim Tarihi 23.12.2018)
- CNNTürk (Çevrimiçi): Sokak Sanatına 575 Bin Dolar. (2014, Şubat 19). **CNN Turk**. Bkz: <https://www.cnnturk.com/haber/kultur-sanat/diger/sokak-sanatina-575-bin-dolar>
- Coşkun, Rıdvan: "Resmin Değişen İfadesi ve Mekanla İlişkisi", y.y.
- Coştu, Yakup: "Göçmenlerin Kimlik Arayışı", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, s.533-546.
- Çağlın, Pınar: "**Kamusal Sanat ve Kent İlişkisi**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Çakır, Hülya: "Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği", **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, s.53-68.
- Çakmaklı, Banu: "Gezdim, Gördüm, Yazdım", <http://www.banucarmikli.com/shirin-neshat-dirimart/>, (Erişim Tarihi 23.12.2018)
- Çeber, Tansel: "İzleyiciyi İzlemek; Sanat Eseri, Sanatçı ve İzleyici İlişkisi Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 2017, s.87-97.
- Çetin, İlhan: "Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu", **Sosyoloji Dergisi**, 2016, s.197-222.
- Çıkla, Selçuk: "Türk Edebiyatında Dirijizmin Karagöz Piyesleri Boyutu", **Milli Folklor**, 2007
- Çömez Polat, Filiz ve Kaya, Eda: "Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar", **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-dergi**, 2017, s.38-48.
- Danış, Aslı Didem: "Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye", **Birikim**, 2004, s.216-224.
- Dawson, Aimee: "Black Power and Shirin Neshat Take Centre Stage at the Broad in 2019", **The Art Newspaper**, 2018
- Demir, Ayşe: "Farklı Karakterdeki Göçlerin Tarihsel Bir Değerlendirmesi:

Türkiye'nin Göç Tarihi", **Ortadoğu Mülteci Çalışmaları Dergisi**, 2016, s.147-152.

Dulkadir, Dilek: "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri", **Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğitimler Dergisi**, 2017, s.21-36.

Duygu, Özgür: "Sanatçının "Sığınmacı" Olarak Hikayesi"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Duygu, Özgür: "Avrupa'da Gökyüzü Daha Bulutlu"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Duygu, Özgür: "Kavramsal Olarak Aşılın Sınırlar Pratikte Aşılmıyor"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Duygu, Özgür: Bizi İç Politika Malzemesi Yapmayın, Tanımadan Yargılamayın"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Duygu, Özgür: "Artık Düş Bile Kuramıyoruz, Düş Kurmak Yasaklanmış Sanki"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Duygu, Özgür: "İstanbul'da Yeni Bir Gökyüzünün Altında..."; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Duygu, Özgür: "Sistem Sadece Suriye'de Değil Küresel Anlamda Çöktü"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n%C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

Elmas, "Sanatçı, Sanat Eseri ve İzleyici Üçgeni Üzerine", **Anamur**

- Hüseyin: **Sedir Dergisi**, 21.02.2012, <http://anamursedir.com/yazar.asp?yaziID=96> (21.09.2018).
- Erdoğan,
Murat: “Türkiye’ye Kitlemel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler”, **Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler**, (Ed. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2015
- Euronews: İstanbul’dan Dünyaya Açılan Suriyeli Sanatçı: Ben Ressamım, Savaşmak İstemedim (Sosyal Medya Röportajı), **Euronews**, (05.10.2018).
- Geldern, James
Von: "Life In-Between: Migration and Popular Culture in Late Imperial Russia", **TheRussianReview**, 1996, s.365-383.
- Gezici Yalçın,
Meral: **Göç Psikolojisi**, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2017
- Girit, Selin: “Sadece Suriyeli Olarak Değil, Sanatçı Olarak Görülmek İstiyoruz”, **BBC Türkçe**, 20 Haziran 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40323834>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).
- Gombrich,
E.H.: **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014
- Göker, Göksel: **Göç, Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası Etkileşim Açısından İsveçli Türkler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2013,
- Gölcü,
Abdülkadir ve
Dağlı, Ayşe
Nur: "Haber Söyleminde Öteki'yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği", **Akdeniz İletişim Dergisi**, y.y., s.11-38.
- Güral, Ufuk: "Dış Göç Olgusu Bağlamında Otobüs Filminin İncelenmesi",y.y., s.69-79.
- Habertürk
(Çevrimiçi): “Suriyeli Sanatçıdan Mozaikle Atatürk Portresi”, **Habertürk**, 17 Temmuz 2019, <https://www.haberturk.com/suriyeli-sanatcidan-mozaikle-ataturk-portresi-yapti-2505310>, (Erişim Tarihi 24 Temmuz 2019)
- Hacettepe
Üniversitesi
Nüfus Etütleri
Enstitüsü: Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Ankara, 2006.
- İrtak, Kenan: “Suriyeli Müzisyen Müzik Tutkusunu Türkiye’de Sürdürmek İstiyor”, **Anadolu Ajansı**, 16 Mart 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/suriyeli-muzisyen-muzik-tutkusunu-turkiyede-surdurmek-istiyor/1090479>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).

- Işık, Nazım: "**Göç, Kültür ve Kimlik Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Sakarya İli Küpçüler ve Güneşler Örneği**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2018.
- Işıktaş, Bilen ve Tanar, Mehtap: "Kimlik Oluşumu Sürecinde Popüler Müziğin Etkisi", **Sosyoloji Konferansları**, 2015, s.31-49.
- İçduygu, Ahmet ve Aksel, Damla: "Türkiye'de Düzensiz Göç", **Uluslararası Göç Örgütü**, 2012.
- İçduygu, Ahmet, Erder, Sema ve Gençkaya Ömer: "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları", **TÜBİTAK**, 2009.
- İçduygu, Ahmet, Sirkeci, İ. Ve Aydingün, İ.: Türkiye'de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketlerine Etkisi, Ed. A. İçduygu, Türkiye'de İç Göç, İstanbul: **Tarih Vakfı Yayımları**, İstanbul, 1998.
- İncili, Ömer Faruk ve Akdemir, İlhan Oğuz: "Yerinden Edilmişliğin Coğrafi Analizi: Kilis'te Suriyeli Sığınmacılar", **Marmara Coğrafi Dergisi**, 2016, s.118-133.
- Kahraman, Selçuk ve Tanıyıcı, Şaban: "Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılar Örneğinde Çok Düzeyli Göç Yönetimi", **TESAM Akademi Dergisi**, 2018, s.235-280.
- Kaldık, Behçet: "**Göç Mekanlarındaki Gençlerin Kimlik İnşası: Sultangazi Örneği**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Kanık, Cengiz: "Türk Kökenli Göçmenlerin Kimlik Yönelimi", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, s.228-245.
- Kap, Derya: "Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları", **Akademik Perspektif**, 2014, s.30-35.
- Karaçalı, Hülya: "Göçün Sanatsal Yaratım Sürecine Etkisi: Shirin Neshat", **Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi**, 2016, s.224-234.
- Kaya, Ayhan ve Kırac, Aysu: "İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu", **Hayata Destek**, 2016.
- Kaypak, Şafak ve Bimay, Muzaffer: "Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, 2016, s.84-110.

- Khalaf, Salem ve Ilgar, Rüşti: "Suriyeli Mülteciler ve Türkiye'de Mülteci Sorunu", **Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2017, s.40-52.
- Kırgız Karak, Şenay: "Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2014, s.229-243.
- Kırık, Ali Murat: "Türk Sineması'nda Arabeskin Doğuşu ve Gelişimi", **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, 2014, s.90-117.
- Kızmaz, Zahir: "Suriyeli Sığınmacılar: Güvenlik Kaygıları ve Suç", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, s.392-431.
- Kocadaş, Bekir: "Suriyeli Sığınmacılar ve Çalışma Hayatı: Sorunlar, Tespitler ve Öneriler", **Sosyolojik Düşün**, 2018, s.1-13.
- Koç, Muzaffer, Görücü, İbrahim ve Akbıyık, Nihat: "Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemi", **Birey ve Toplum**, 2015, s.63-93.
- Köseoğlu, Ahmet Murat ve Çevikel, Gökhan: "Yumuşak Güç: İnsani Yardım Operasyonları ve Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler", **Akademik Bakış Dergisi**, 2014.
- MacDonald, Scott: "Between Two Worlds: An Interview with Shirin Neshat", **Feminist Studies**, 2004.
- Milliyet (Çevrimiçi): "Shirin Neshat: İşlerimde Hüzün ve Karanlık Hakim", **Milliyet**, 17 Nisan 2018, <http://www.milliyet.com.tr/shirin-neshat-islerimde-huzun-ve-gundem-2649371/>, (Erişim Tarihi 23.12.2018)
- Milliyet (Çevrimiçi): "Suriyeli Çocuklara Eğitimin Önemi Göstermek İçin..." **Milliyet**, 01 Ekim 2018, <http://www.milliyet.com.tr/galeri/suriyeli-cocuklara-egitimin-onemi-gostermek-icin-2752347>, (Erişim Tarihi 24 07 2019)
- Milliyet (Çevrimiçi): "Suriyeli Gelinin Fidyeye Oyunu", **Milliyet**, 01 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-gelinin-fidyeye-oyunu-gundem-2219261/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Mirselle, Sam: "In Conversation with Shirin Neshat", **White Hot Magazine Blog**, 2009.
- Morsünbül, Ümit ve Uçar, Ertuğrul: "Kimlik Stilleri, Süreçleri ve Statülerinin Kimlik İşlevleri ile İlişkileri", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2017, s.25-35.
- Mutlu, Erol: İletişim Sözlüğü, Ark Yayınları, Ankara, 2004, s. 164'den aktaran Osman Altındaş ve İsa Eliri, Birey Toplum İlişkisinde

- Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu, İstanbul, **İdil**, 2012
- Mülteciler Derneği (Çevrimiçi): "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2019", **Mülteciler Derneği**, 28 Mart 2019, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (Erişim Tarihi, 2 Nisan 2019).
- Nurdoğan, Kemal, Dur, Ali İhsan ve Öztürk, Mustafa: "Türkiye'nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri", **İş ve Hayat**, y.y., s.217-238.
- Onat Kocabıyık, Oya: "Benlik ve Ahlaki Kimlik", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2014, s.261-280.
- Osmanoğlu, Ömer: "Türk Sineması'nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması ve Yabancılaşma", **Marmara İletişim Dergisi**, 2016, s.77-98.
- Öğüt, Evrim Hikmet: "Suriyeli Sokak Müzisyenleri: Göç Hepimizi Değiştiriyor", **1+1 Forum**, 29 Haziran 2018, <https://www.birartibir.org/goc-ve-multecilik/97-goc-hepimizi-degistiriyor>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).
- Özdemir, Çağatay: "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", **Bilgi**, 2016, s.81-102.
- Özdemir, Erol: "Suriye'deki Mültecilerin Türkiye'deki Algıları", **Savunma Bilimleri Dergisi**, 2017, s.115-136.
- Özdemir, Erol: "Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, 2017, s.114-140.
- Özer, Yeşim, Komsuoğlu, Ayşegül, Atesok, Ozde: "One Common Future, Two Education Systems: The Case of Syrian Children of Istanbul" **European Education**, 2017, 49 (2-3): 120-129
- Özgüngör, Sevgi: "Postmodern Değerler, Kimlik Oluşumu ve Yaşam Doyumu", **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 2009, s.32-42.
- Özgürlük İçin Friedrich Naumann Vakfı: Sınırın Ötesinden Sanat (Sosyal Medya Röportajı), **Özgürlük İçin Friedrich Naumann Vakfı** (02.03.2017).
- Özsavaş Uluçay, Nilay: "Sanatın Mekanı ve Mekanın Sanatı", **İdil**, 2017, s.2245-2257.
- Özservet, Yasemin: "Göçmenlere Yönelik Önyargı Araştırması", **Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma ve Uygulama Merkezi**, 2017.

- Öztürk, Salih ve Çoltu, Selen: "Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, y.y., s.188-198.
- Öztürk, Yücel: "Tarih ve Kimlik", **Akademik İncelemeler**, 2007, s.1-25.
- Paksoy, Alaaddin ve Şentöreligil, Merve: "Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar: İlk Beş Yılın Analizi", **Selçuk İletişim Dergisi**, 2018, s.237-256.
- Papila, Aytül: "Kimliğin Anlatım Aracı Olarak Sanat", **Beşkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, s.176-190.
- Rad, Sasan Bahari: "Göç İmgeleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Rotas, Alex: "Is Refugee Art Possible", **Third Text**, 2004, s.51-60.
- Sabah (Çevrimiçi): "Suriyeli Kadın, Pazarda Cüzdan Çaldı", **Sabah**, 14 Kasım 2016, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2016/11/14/suriyeli-kadin-pazarda-cuzdan-caldi>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Sağır, Adem, Poyraz Tuğça ve Arıkan Gülay: "Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği", **Turkish Studies**, 2012, s.1941-1965.
- Sağlam, Nesibe Ayşe: "Sınıf, Etnisite ve Kimlik", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, 2016, s.319-324.
- Sandal, Ersin, Hançerkıran Mesut ve Tıraş Mehmet: "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlindeki Yansımaları", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, s.461-483.
- Sarıkan, Ümran: "Göç Olgusu Üzerinden Kimlik İnşası Olgusu", **Academia.edu**, 2019
- Sayın, Yusuf, Usanmaz, Ahmet ve Aslangiri, Fırat: "Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2016, s.1-13.
- Selvi, Yeliz ve Koca, Binnaz: "Bansky'yi Anlamak", **SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**, 2016, s.278-306.
- Sevin, Serhan: "İstanbul'un Zengin Suriyelileri", **Habertürk**, 18 Temmuz 2015, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1104495-istanbulun-zengin-suriyelileri#>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Sezgin, Yalçın: "Suriyekli Çocukların Türk Bayrağı Sevgisi", **Haberler.com**, 19 Nisan 2016, <https://www.haberler.com/suriyeli-cocuklarin-turk-bayragi-sevgisi-8369376-haber/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Sivri, Medine: "Göç ve Sürgün Olgusunun Kültür Aktarımında ve

Kültürlerarası/Karşılaştırmalı Edebiyatta Yeri ve Önemi", **Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri**, y.y., s.101-107.

Sözcü (Çevrimiçi): "Suriyeli Çocuklar Futbolla Türkiye'ye Uyum Sağlıyor", **Sözcü**, 5 Aralık 2016, <https://skor.sozcu.com.tr/2016/12/05/suriyeli-cocuklar-futbolla-turkiyeye-uyum-sagliyor-562358/>, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)

Şahin Kütük, Birsen: "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları", **Sosyoloji Konferansları**, 2015, s.609-654.

Şahin, Birsen: "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırılması: Kimlik ve Ait Hissetme", **Türkiyat Araştırmaları**, y.y., s.227-251.

Şahin, Yakup: "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 2013, s.32-55.

Şahinler Demir, Seray: "Savaşın İzlerini Birlikte Sileceğiz", **Yeni Şafak**, 12 Aralık 2016, <https://www.yenisafak.com/hayat/savasin-izlerini-birlikte-silecegiz-2579430>, (Erişim Tarihi, 20.06.2019)

Şen, Fulya: "Bir Öteki Olarak Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Ana Akım ve Alternatif Medyada Temsili", **Atatürk İletişim Dergisi**, 2017, s.27-41.

Şimşek, Doğuş: "Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği", **Sosyal Politika Çalışmaları Derneği**, 2018, s.367-392.

Şimşek, Sefa: "Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri", **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2002, s.29-39.

Şimşek, Ufuk ve Selçuk, Ilgaz: "Küreselleşme ve Ulusal Kimlik", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, s.189-199.

T.C. Başkanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: "Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması", 2019

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: 2018 Göç Raporu, 2018

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: 2018 Göç Raporu, 2018

Tarek, Ali: "Suriyeliler Artık Kalıcı, Artık İnsani Yardımın Ötesinde Kültürel Entegrasyon da Önemli"; **Medium**, 8 Aralık 2016, <https://medium.com/@zgrduygu/sanat%C3%A7%C4%B1n>

- %C4%B1n-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-
olarak-hik%C3%A2yesi-c7504e81c419, (Erişim Tarihi, 24
Nisan 2019)
- Taş, Oğuzhan ve Taş, Tuğba: "Post-Hakikat ağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu", **Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi**, (29) 2018, 183-208.
- Taşkın, Deniz: Uluslararası Gç Sorunu Perspektifinde Türkiye, **TSA**, 2014
- Tekin, Aynur: "Suriyeliler Anlatıyor: Neden Türkiye'deyim?", **Journ**, 09 Temmuz 2017, <https://journ.com.tr/suriyeli-multeciler-neden-turkiyedeyim>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019).
- Tepe Yılmaz, Suzan: "Geçmişten Bugüne Kimlik Göstergesi Olarak Sanat", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2016, s.991-998.
- Toksöz, Gülay: **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- TRT Haber (evrimii): "Suriyel Sanati Eserleriyle Türkiye'yi Temsil Etmek İstiyor", **TRT Haber**, 16 Ağustos 2018, https://www.trthaber.com/m/?news=suriyeli-sanatci-eserleriyle-turkiyeyi-temsil-etmek-istiyor&news_id=380516&category_id=8, (Erişim Tarihi 04 Mayıs 2019)
- Tümtaş, Sertaç ve Ergun, Cem: "Gn Toplumsal ve Mekansal Yapı zerindeki Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, s.1347-1359.
- Türk Kızılayı G ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü: 2017 G İstatistik Raporu
- Türker, D. Ve Yıldız Aysel: "Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi", **Researchgate**, 2015.
- Uçar, Alparıan: "ağdaş Sanatta Kimlik Açılımları ve Yeni nermeler", **Ege Eğitim Dergisi**, 2014, s.416-427.
- Uğur, Ufuk: "Gurbet Kuşları Filmi rneğinde İ G Olgusunun Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2016, s.917-926.
- Ulu, Güliz ve Soydan, Murat: "Güneşe Yolculuk ve Berlin In Berlin Filmlerinde İki Eksen, İki Dil Oyunu, Tek Olgu: G", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, s.181-198.
- Uysal, Arzu: "Sanatçının Kimlik Arayışı", **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2006, s.116-119.
- nal, Serdar: "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: Öteki Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi", **Journal of Worlds of Turks**, 2014, s.65-89.

- Ünal, Serdar: "**Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye'deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2008.
- Yakar, Yasin
Mahmut: "Türk Çocuk Edebiyatında Göç Olgusu", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2017, s.339-353.
- Yalçınkaya,
Fisun: "Sürgün Hayatım Anlatılarımı Belirledi", **Milliyet**, 27 Eylül 2014, <http://www.milliyetsanat.com/haberler/plastik-sanatlar/-surgun-hayatim-anlatilarimi-belirledi-/4502>, (Erişim Tarihi 23.12.2018)
- Yalçınkaya,
Fisun: "Babamın Gözyaşları İlhamım Oldu", **Sabah**, 18 Mayıs 2013, <https://www.sabah.com.tr/cumartesi/2013/05/18/babamin-gozyaslari-ilhamim-oldu>, (Erişim Tarihi 23.12.2018)
- Yanık,
Celalettin: "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", **Kaygı**, 2013, s.225-237.
- Yazgan, Pınar: "Hareketlilikte Kimlik İnşasına Yönelik Analitik Bir Çerçeve", **Göç Dergisi**, 2016, s.282-296.
- Yeni Şafak
(Çevrimiçi): "Savaşı Anlatmak İçimden Gelmiyor", **Yeni Şafak**, 07 Nisan 2019, <https://www.yenisafak.com/hayat/savasi-anlatmak-icimden-gelmiyor-3465458>, (Erişim Tarihi, 20.06.2019).
- Yıldırımalp,
Sinem,
İslamoğlu,
Emel ve İyem,
Cemal: "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma", **Bilgi**, 2017, s.107-126.
- Yılmaz,
Muzafer Ercan: "Social Identity and Social Conflict", **Tesam Akademi Dergisi**, 2014, s.137-151.

Yörüker, Seda: "**Shirin Neshat'ın Sanatında Kimlik, Beden ve Yazı**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Entstitüsü, İstanbul, 2006.

Yücel, Derya: "Türkiye Suriyeli Sanatçıları Keşfediyor"; **GlobalVoices**, 17 Ocak 2017, <https://tr.globalvoices.org/2017/01/turkiye-suriyeli-sanatcilari-kesfediyor/>, (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2019)

